

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΥΠΟ ΞΕΝΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΙΙ

ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ - ΚΛΕΦΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΜΑΤΩΛΟΙ
– ΠΑΙΔΕΙΑ -ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ

Η ευημερία των Ελλήνων εμπόρων

- Η έκταση μιας τεράστιας αυτοκρατορίας (χωρίς εσωτερικά σύνορα και εμπόδια στις μετακινήσεις) ευνοούσε την εμπορική δραστηριότητα. Αυτό δεν αρκούσε από μόνο του για την ευημερία του ελληνικού εμπορίου. Λόγοι:
  - Η τουρκική άρχουσα τάξη δεν είχε κλίση στο εμπόριο, ούτε η θέση της στην ιεραρχική δομή του κράτους ήταν αυτή.
  - Οι Ιταλοί είχαν εκδιωχθεί από το εμπόριο της Ανατολής.
  - Η εμπορική δραστηριότητα πέρασε στις διάφορες εθνότητες της αυτοκρατορίας: Έλληνες, Εβραίους, Αρμενίους, Σύρους.
  - Ειδικά η ενασχόληση με το τραπεζικό σύστημα απέκλειε τους μουσουλμάνους (τουλάχιστον τους θρησκευόμενους, δηλ. όλους μέσα σε ένα θεοκρατικό καθεστώς). Πέρασε κυρίως σε ελληνικά και εβραϊκά χέρια. (Οι χρήσιμοι αμαρτωλοί)

→ Οι Έλληνες είχαν επιπλέον το πλεονέκτημα της ναυτικής παράδοσης. Γρήγορα εμφανίστηκαν εφοπλιστές στην Κωνσταντινούπολη.

→ Δημιουργήθηκαν ευημερούσες παραγωγικές κοινότητες, με προνόμια από το σουλτάνο: Πήλιο, Αμπελάκια, Νάουσα, Καστοριά και αλλού.

Διαμορφώθηκε σταδιακά μια άρχουσα ελληνική τάξη, μια ιδιότυπη αριστοκρατία. (Ιδιότυπη γιατί δεν είχε τα μεσαιωνικά αριστοκρατικά χαρακτηριστικά). Δεν ήταν κλειστή σε νέα μέλη. Ενοποιός παράγων ήταν τα κοινά συμφέροντα και οι επιγαμίες.

Άρχουσα ελληνική τάξη και εξουσία

- Η άρχουσα τάξη δεν είχε πρόσβαση στην εξουσία. Η κοινωνική και ταξική θέση της ήταν προκαθορισμένη στη θρησκευτική της κοινότητα (μιλέτ). Την εξουσία είχε ο Πατριάρχης και η Σύνοδος, σύμφωνα με το οθωμανικό σύστημα.
- Η άρχουσα τάξη των κοσμικών μπορούσε να έχει πολιτική επιρροή μόνο μέσω του Πατριαρχείου. Έτσι, **στόχος της έγινε ο έλεγχος του Πατριαρχείου.**
- Οι άρχοντες του πλούτου έφτιαξαν τα σπίτια τους στο Φανάρι, κέντρο εξουσίας του μιλέτ. Τα κοσμικά αξιώματα του Πατριαρχείου πέρασαν στα χέρια τους (με ανταλλάγματα).

Εξέλιξη των Φαναριωτών

- Από τα τέλη του 17^{ου} αι. κυριάρχησαν ολοκληρωτικά.
- Η κοινή γνώμη των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης δεν συμφωνούσε πάντα με τις μεθοδεύσεις τους.
- Το Πατριαρχείο δεν μπορούσε να επιβιώσει οικονομικά χωρίς αυτούς (στις συναλλαγές με τους Οθωμανούς τα πάντα πληρώνονταν). Άλλωστε και οι ίδιοι οι Φαναριώτες επεδίωκαν αυτού του είδους την εξάρτηση.
- Ισχυρίζονταν ότι προέρχονται από μεγάλες βυζαντινές οικογένειες ή ευγενείς επαρχιακές οικογένειες, αλλά κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να αποδειχθεί (σε μια εποχή που οι περισσότεροι δεν είχαν επώνυμα και ακόμη και οι υπηρέτες ήταν γνωστοί με το όνομα του αφέντη τους).

- Δημιουργούσαν επιγαμίες με τους νεοεισερχόμενους στην κοινωνική τους ομάδα, πράγμα που επιθυμούσαν διακαώς και οι καινούργιοι. (Επισημαίνεται ότι οι περισσότερες κωνσταντινουπολίτικες οικογένειες δεν είναι ντόπιες, αλλά εμιγκρέδες, κυρίως από τα νησιά).
- Με αυτόν τον τρόπο καλλιέργησαν μια (φαντασιακή) συνέχεια του Βυζαντίου. Φαντασιακή ως προς τη γραμμή διαδοχής, αλλά πραγματική ως προς την πνευματική παράδοση.
- Τα στάδια εξέλιξής τους ακολουθούν τη σειρά πλούτος – επιρροή – όνειρα για την ανασύσταση του γένους.

Πλούτος – επιρροή – όνειρα

- Οι πρώτοι πάμπλουτοι Φαναριώτες του 16^{ου} αι. απέκτησαν τεράστιες περιουσίες (Μιχαήλ Καντακουζηνός ή Σεϊτάνογλου, Ιω. Καρατζάς, Σκαρλάτος πλούτισαν από συνεργασίες με την κυβέρνηση (ως προμηθευτές του στρατού κλπ).
- Ο πλούτος τους όμως τελούσε υπό την αίρεση των Τούρκων. Μπορούσαν ανά πάσα στιγμή να χάσουν τα πάντα. (Σύμφωνα με το οθωμανικό δίκαιο όλοι ήταν δούλοι του σουλτάνου).

- Για να κρατήσουν τη θέση τους χρειάζονταν επιρροή. Την αναζήτησαν στη μόρφωση. Μαζί με λογίους και θεολόγους, νέοι, γόννοι Φαναριωτών κατέφευγαν στη δύση για σπουδές, γυμνασιακές και πανεπιστημιακές, κυρίως στα πανεπιστήμια Πάδοβας, Ρώμης, Παρισιού κλπ, όπου σπούδαζαν φιλοσοφία και ιατρική. Ως γιατροί απέκτησαν φήμη ανάμεσα στους Τούρκους κυβερνώντες, άρα και επιρροή.
- (Ακόμη και σήμερα στην ελληνική κοινωνία, όπου η κοινωνική ρευστότητα και κινητικότητα είναι μεγάλη - δεν υπάρχουν διακριτές κοινωνικές τάξεις, οι σπουδές και η μόρφωση ως ένδειξη ανάδειξης κατ' αξίαν είναι πολύ έντονη.)

- Ο Χιώτης γιατρός και Φιλόσοφος Παναγιώτης Νικούσιος Μαμωνάς, επιστρέφοντας από την Πάδοβα, αναδείχθηκε περιώνυμος γιατρός στην Κωνσταντινούπολη (σε μια εποχή που ελάχιστοι Τούρκοι γιατροί υπήρχαν). Γρήγορα έγινε γιατρός του Μ. Βεζύρη Αχμέτ Κιοπρουλού (Αλβανός) και της οικογένειάς του. Πολύγλωσσος, κατάλληλος για τις επαφές με ξένες αντιπροσωπείες, αναδείχθηκε στη σύνταξη εγγράφων και τοποθετήθηκε από τον Μ. Βεζύρη σε νέα θέση (δημιουργήθηκε γι' αυτόν). Μ. Διερμηνεύς της Υ. Πύλης, δηλ. υπουργός εξωτερικών.
- Δημιουργήθηκε θέση διερμηνέως του στόλου, επίσης για Φαναριώτη.
- → **Γιά πρώτη φορά** στα όρια του υποτελούς έθνους δίνονταν εξουσίες σε λαϊκούς και όχι στο πατριαρχικό κέντρο.

Στις ηγεμονίες

- Αναζήτησαν σύντομα τρόπους ασφαλούς τοποθέτησης των χρημάτων τους. Η κατοχή γης αποτελούσε πιο στέρεη βάση από το εμπόριο (και οικονομικά και κοινωνικά). Κοινωνικά έδινε επιρροή. Η επιρροή γεννούσε μεγάλα (πολιτικά) όνειρα.
- Σύμφωνα με το οθωμανικό δίκαιο οι γαίες ανήκαν στον σουλτάνο, που τις εκχωρούσε με συγκεκριμένες προϋποθέσεις και μπορούσε να τις πάρει πίσω. Η κυριότητα ανήκε μόνο σ' αυτόν. Οι υπόλοιποι είχαν μόνο ψιλή κυριότητα.

- Όμως η Μολδαβία και η Βλαχία ήταν άλλη περίπτωση. Ήταν αυτόνομες υποτελείς στον σουλτάνο ηγεμονίες. Από τον 14^ο – 17^ο αι. κυβερνιόντουσαν από κλάδους της οικογένειας Βεσαράβα. Ήταν οι μόνοι χριστιανοί ηγέτες σε περιοχές του πρώην βυζαντινού χώρου, μάλιστα είχαν κρατήσει και στοιχεία της παλιάς βυζαντινής αυτοκρατορικής αυλής.

- Οι Μολδαβοί και οι Βλάχοι ηγεμόνες δεν ήταν Έλληνες. Αυτό δεν ήταν πρόβλημα σε μια πολυεθνική αυτοκρατορία. Υπάγονταν στο **Οικουμενικό Πατριαρχείο** και έδιναν ιδιαίτερη βαρύτητα σ' αυτό γιατί **μπορούσε να επηρεάσει την εκλογή τους** (δεν ήταν ισόβιοι, ούτε τους ανήκε η εξουσία δικαιοματικά).
- Οι Φαναριώτες άδραξαν την ευκαιρία. Συνέρρεαν στις ηγεμονίες, εισέρχονταν στην τοπική κοινωνία και συνήπταν γάμους με την τοπική αριστοκρατία (ουσιαστικά αυτοί έβαζαν τα λεφτά και οι άλλοι τους τίτλους).

Οι οικογένειες που διαμορφώθηκαν. Φαναριώτες με διαπλοκή στη Μολδοβλαχία

- **Καντακουζηνοί:** έκαναν γάμους με πριγκηπικές οικογένειες
- **Σκαρλάτος Μεγκλιτσιί** (Ισχυριζόταν ότι προερχόταν από την φλωρεντινή οικογένεια Ατσαγιόλι).
- Η κόρη του Ροξάνδρα (με τεράστια προίκα) παντρεύτηκε το 1623 το γιό του ηγεμόνα της Μολδαβίας Αλέξανδρο Βεσαράβα. Έμεινε νεαρή χήρα, χωρίς παιδιά, αλλά με τίτλο. Παντρεύτηκε τον Χιώτη έμπορο **Νικόλαο Μαυροκορδάτο**. (Ο Μαυροκορδάτος ισχυριζόταν ότι καταγόταν από τον στρατηγό της Ενετίας Μαύρο (τον Οθέλλο) και από τη χιωτο-γενουατική οικογένεια των Κορδάτων.)

Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος

- Ο γιός τους **Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος** (γενν. 1642) σπούδασε στο Ιησουϊτικό Κολλέγιο του Αγ. Αθανασίου στη Ρώμη, στην Πάδοβα φιλοσοφία και ιατρική, και αποφοίτησε από το πανεπιστήμιο της Μπολόνια.
- Σε ηλικία 24 ετών επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη και έγινε Μ. Ρήτωρ της Μ. Εκκλησίας και διευθυντής της Πατριαρχικής Ακαδημίας. Δίδαξε νεοαριστοτελική φιλοσοφία και αρχαία ελληνικά και παράλληλα ασκούσε την ιατρική. Ως ιατρός διέπρεψε. Και αυτός όπως και ο Παναγιώτης Νικούσιος τοποθετήθηκε στη θέση του αρχίατρου και τελικά πήρε τη θέση του τελευταίου ως Μ. Διερμηνεύς, σε ηλικία 31 ετών. Παντρεύτηκε Φαναριώτισσα με μητέρα Μολδαβή πριγκίπισσα.

- Διατήρησε τη θέση του Μ. Διερμηνέα για 35 σχόνια (1673-1709).
- Από το 1698 έγινε και υπουργός των μυστικών υπηρεσιών, ιδιαίτερος σύμβουλος του σουλτάνου και πρίγκηπας.
- Έγινε το υπόδειγμα και το πρότυπο για τους Φαναριώτες.
- Έξυπνος, μορφωμένος, διπλωματικότατος, προωθούσε τα συμφέροντα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ενώ ήταν φίλος και με τους Ιησουίτες.

- Ως Μ. Διερμηνεύς, συνέβαλε στη χαλάρωση των νόμων ανέγερσης χριστιανικών ναών, ενίσχυσε τα κυριαρχικά δικαιώματα των Ορθοδόξων στους Αγίους Τόπους. (→ Η συνέχεια της παρουσίας των Βυζαντινών στα Ιεροσόλυμα μέχρι σήμερα).

Εξελληνισμός των Ηγεμονιών

- Οι Φαναριώτες κυριάρχησαν στις Ηγεμονίες. Η Εκκλησία βοήθησε στον εξελληνισμό των χωρών.

Με ποιον τρόπο έγινε αυτό;

- Η λειτουργική παράδοση της χώρας έμεινε ίδια → σλαβονική, τέλη του 17^{ου} αι. ρουμανική, αλλά με σλαβονική γραφή (αντικαταστάθηκε το 19^ο με τη λατινική).
- Ο ανώτερος κλήρος ήταν ελληνικός (από το πατριαρχείο) ή με ελληνική παιδεία.
- Η ελληνική παιδεία δεν ήταν επιβεβλημένη άνωθεν, αλλά επιθυμητή από την τοπική Εκκλησία, που στράφηκε στο πατριαρχείο, αλλά και στη δύναμη των Φαναριωτών για να ανακόψει τη δράση των ιεραποστόλων της Ρώμης από τη γειτονική Ουκρανία.

- Οι Ελληνικές Ακαδημίες του Βουκουρεστίου και του Ιασίου δεν ήταν υπό την έννοια αυτή εθνοκεντρικές. (Υπηρετούσαν την οικουμενική αντίληψη της Εκκλησίας).
- Η Οικογένεια Βεσαράβα είχε εξελληνιστεί πλήρως πριν σβήσει οριστικά (περί το 1630).
- Οι ηγεμονίες έμειναν στα χέρια των οικογενειών που ανταποκρίνονταν στο πλέγμα σχέσεων: **τοπικές σχέσεις- Φανάρι- σουλτάνος**, δηλαδή στους Φαναριώτες.
- Καντακουζηνοί, Ρωσέτη, Γκίκα, Μαυροκορδάτοι, ήλεγχαν τις ηγεμονίες **από το Φανάρι**.
- Για να το πετύχουν εκμεταλλεύτηκαν το φόβο και την απέχθεια των Τούρκων απέναντι σε αποσχιστικές τάσεις των ντόπιων τοπικών ηγεμόνων (με τους οποίους οι Φαναριώτες είχαν ήδη κάνει επιγαμίες).

Ταύτιση συμφερόντων

- Στο θέμα της διακυβέρνησης ταυτίζονταν Φαναριώτες και σουλτάνος, αλλά για άλλους λόγους.
- Ο σουλτάνος δεν ήθελε αυτονομιστικές τάσεις για ευνόητους λόγους.
- Οι Φαναριώτες ήθελαν ανέπαφη την αυτοκρατορία και τις ηγεμονίες ως το εφιαλτήριο για να υποκαταστήσουν την αυτοκρατορία με μία ελληνική (δια της μεταβίβασης της εξουσίας στους Έλληνες).
- Στο εξής εγκαινίασαν (δια του σουλτάνου) την πολιτική διακυβέρνησης από την Κωνσταντινούπολη.

Η Φαναριωτική ηγεμονία

- Μολδαβία (1711-1758) και Βλαχία (1716-1769), δηλ. κατά το μεγαλύτερο μέρος του 18^{ου} αι. κυριαρχήθηκαν από 3 οικογένειες, που κυβερνούσαν εναλλάξ: Μαυροκορδάτοι, Γκίκες και Ρακοβίτσα.
- Από το 1731 παύεται η εκλογή του ηγεμόνα από τους τοπικούς βογιάρους και οι διορισμοί γίνονται απευθείας από τον σουλτάνο έναντι χρημάτων.
- Ουσιαστικά εκμίσθωναν ή ενοικίαζαν το θρόνο έναντι προκαθορισμένου ποσού (οι Οθωμανοί μέσω των απογραφών γνώριζαν τη δυναμικότητα των περιοχών).
- Οι εναλλαγές και οι μεταθέσεις ήταν συχνές. Ήταν προς το συμφέρον του σουλτάνου, που έπαιρνε δώρο σε κάθε εκλογή.

- Οι ηγεμόνες με διάφορες αφορμές καθαιρούνταν τακτικά, αλλά συνήθως ξαναγόραζαν το θρόνο.
- Δημιουργήθηκαν οι ηγεμονικοί τίτλοι και αναδιοργανώθηκε η αυλή ως εικόνα της πατριαρχικής αυλής. Υπήρχε και Τούρκος εκπρόσωπος για τους μουσουλμάνους της ηγεμονίας.
- Ο ηγεμόνας είχε μόνιμο εκπρόσωπο στην πόλη. Ο ηγεμόνας διοριζόταν στην Κωνσταντινούπολη και έπαιρνε το χρίσμα από τον πατριάρχη.
- Ήταν ένα σύστημα ανάλογο των πασαλικίων, με εφαρμογή σε χριστιανούς. Οι συχνές εναλλαγές δε βοηθούσαν την εφαρμογή μιας σταθερής πολιτικής.

- Οι πλούσιες αυτές περιοχές απέφεραν πολλά έσοδα στον ηγεμόνα, αλλά είχαν και πολλά έξοδα: δωροδοκίες στην αυλή του σουλτάνου, μισθοδοσίες κρατικού μηχανισμού, **συντήρηση του πατριαρχείου**). → Φορολογική αφαίμαξη του λαού. Το κέρδος του ηγεμόνα ήταν μόνο σε κύρος.
- Η κυριαρχία των τριών οικογενειών σταμάτησε γιατί παρά τον πλούτο τους δεν μπορούσαν να αναδείξουν ηγεμόνες.
- Συνέχισαν άλλες οικογένειες: Μουρούζηδες, Υψηλάντες, αλλά και Γκίκες.

Ερώτημα: Ποιος ήταν ο λόγος εμπλοκής των Φαναριωτών αφού είχαν μόνο ζημία;

- Εδώ συνάπτεται το ζήτημα της **γέννησης της Μ. Ιδέας**.
- Δεν είναι η ελλαδοκεντρική Μ. Ιδέα του 19^{ου} και 20^{ου} αι. (Κωλέττης).
- Η εμπλοκή στις παραδουνάβιες ηγεμονίες ήταν μια γεύση ελευθερίας, δυνατότητα ανεξαρτησίας των Ελλήνων σε πολιτικό επίπεδο (έστω υποτέλειας) και ανάπτυξης των παλιών αυτοκρατορικών ιδεών.
- Πέρα από τον Δούναβη μπορούσε ν' αναπτυχθεί μια νεοβυζαντινή παιδεία και μια ελληνική αριστοκρατία.

Φαναριωτικός και Πατριαρχικός οικουμενισμός

- Η παραδοσιακή οικουμενική ιδέα της υπερεθνικής ορθοδοξίας, όπως καλλιεργήθηκε στο Βυζάντιο και διασώθηκε στην οθωμανοκρατία αρχίζει να αλώνεται από τον μεγαλοϊδεατικό φαναριωτισμό, που είναι εθνοκεντρικός.
- Το οικουμενικό πατριαρχείο περιεβλήθη με προνόμια από το σουλτάνο ως κεφαλή των Ορθοδόξων (ανεξαρτήτως έθνους) πάνω στη βάση των εξασθενημένων εθνικών ιδεών των Βαλκανίων (κυρίως), αλλά και των αράβων χριστιανών.
- Η ιδεολογία αυτή πρέπει να αναζητηθεί μακριά, πίσω στους παλαιολόγειους χρόνους, τον Ησυχασμό και τη διάδοσή του μεταξύ των σλάβων.

- Καθ' όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, ο συνδετικός ιστός της Ορθοδοξίας ταυτίζεται με την ησυχαστική παράδοση. Δεν υπάρχει καμία αίσθηση υπεροχής του ελληνισμού έναντι των άλλων ορθόδοξων παραδόσεων, παρά το γεγονός ότι οι Έλληνες Πατέρες θεωρούνται η μήτρα των άλλων παραδόσεων.
- Στην μετά το 1453 περίοδο, η εγκατάλειψη της υπερεθνικής – οικουμενικής Ορθοδοξίας και η προβολή ενός περισσότερο εθνοκεντρικού μοντέλου, ταυτίζεται με την εγκατάλειψη του ησυχασμού.
- (π.χ. Τα αυτοκρατορικά ιδεώδη της Ρωσίας, ο σλαβισμός, ο εθνοκεντρισμός στα βαλκάνια ταυτίζονται με την εγκατάλειψη του υπερεθνικού ησυχασμού και την αναζήτηση άλλων ιδεολογικών μοντέλων, όπως διαφωτισμός, ρομαντισμός κλπ. Στα Βαλκάνια οι Εκκλησίες γίνονται εθνικές Εκκλησίες).

- Το φαναριωτικό όραμα είναι αυτό που βασίζεται περισσότερο στην υπεροχή του ελληνισμού έναντι των άλλων παραδόσεων μέσα στη μακράϊωνη ιστορία του χριστιανισμού. Στο δρόμο αυτό συμπαρασύρει το πατριαρχείο, που συντάσσεται στο όραμα εθνικής αποκατάστασης μόνο κάτω από το βάρος των τετελεσμένων.

Οι σχέσεις Φαναριωτών και Πατριαρχείου είναι αλληλένδετες.

- Το Πατριαρχείο στηριζόταν στους Φαναριώτες για να επιβιώσει οικονομικά και να ενισχύσει τη θέση του.
- Οι Φαναριώτες αντλούσαν από το Πατριαρχείο πρόσβαση στην εξουσία.
- Το Πατριαρχείο ωφελούνταν από τις διασυνδέσεις των Φαναριωτών και από την εξουσία τους στις Ηγεμονίες, όπου είχε μόνο πνευματική δικαιοδοσία.
- Οι Φαναριώτες φρόντιζαν με τις διασυνδέσεις τους να μην αυξάνεται το ποσό για την επικύρωση της εκλογής του Πατριάρχη και πλήρωναν και το μεγαλύτερο μέρος του. Έτσι σταδιακά έκαναν το Πατριαρχείο όργανο της πολιτικής τους.

Φαναριώτες και εκπαίδευση

- Οι Φαναριώτες υποστήριζαν ενθουσιωδώς την εκπαίδευση.
- Έδωσαν νέα ώθηση στην Πατριαρχική Ακαδημία Κωνσταντινουπόλεως. Έλληνες λόγιοι συνέρρεαν στις Ακαδημίες του Βουκουρεστίου και του Ιασίου για την ελευθερία που προσέφεραν.
- Οι Φαναριώτες αποτέλεσαν παράδειγμα για πλούσιους εμπόρους της περιφέρειας, που ίδρυσαν Ακαδημίες (Σμύρνη, Χίος, Ιωάννινα, Ζαγορά Πηλίου, Δημητσάνα κ.α.)

Ιδιότυπος Διαφωτισμός

- Η σχέση και η αλληλεξάρτηση των δύο μέσα στα ασφυκτικά πλαίσια του οθωμανικού κράτους επέδρασαν στη διαμόρφωση του ελληνικού διαφωτισμού, που δεν είναι αντιθρησκευτικός.
- Αναπτύχθηκε ένας ιδιότυπος εκκλησιαστικο- κοσμικός διαφωτισμός. Στις Ακαδημίες διδασκόταν Πατέρες της Εκκλησίας, κλασική παιδεία και επιστήμες. Οι καθηγητές είναι επηρεασμένοι από τον ορθολογισμό και από τη διαφωτιστική μάχη προς τις δεισιδαιμονίες, αλλά και πιστά μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που αντιτάσσονται σε Καθολικούς και Προτεστάντες.
- Δεν επαγγέλλεται απαλλαγή από τη θρησκεία, αλλά από τη δεισιδαιμονία.
- Η μετάβαση προς το διαφωτισμό δε γίνεται χωρίς αντιδράσεις εκατέρωθεν. Η παραδοσιακή Ορθοδοξία παραμένει ισχυρότατο στοιχείο.

Προς τη δημιουργία ενός νέου μοντέλου

- Το βυζαντινό εκκλησιαστικό μοντέλο αντλούσε τη δύναμή του από την ισόρροπη παρουσία μορφωμένων λαϊκών (και κληρικών) ουμανιστών με ορθόδοξα ιδεώδη και της ασκητικής παράδοσης από την άλλη. (διπλή γνώση, καταφατισμός – αποφατισμός, ουμανισμός – ασκητισμός)
- Τώρα συντελούνται κοσμογονικές αλλαγές (μάλλον ερήμην της παράδοσης).
- Εμφανίζονται λαϊκοί που υποτιμούν τις παραδόσεις και παραδοσιακοί που αντιπαθούν ή φοβούνται τη νεότερη εκπαίδευση.

- Ο νεο-αριστοτελισμός, ως ανάχωμα στην προτεσταντική πρόκληση, εισάγεται στην Πατριαρχική Ακαδημία. Ο «επίσημος» (δάνειος) εκκλησιαστικός τρόπος προσέγγισης της θεολογίας αφυπνίζει την παραδοσιακή Ορθοδοξία – και ασκητική πρακτική, που απεχθάνεται τη χρήση της ανθρώπινης σκέψης στη θεολογία και εμπειρία της.
- Οι Φαναριώτες, ενθουσιασμένοι από το γόητρο της κλασικής ελληνικής σκέψης στη Δύση και σπουδασμένοι εκεί, κατέχουν τις κοσμικές θέσεις της πατριαρχικής αυλής, ελέγχουν το σύστημα εξουσίας και τους πόρους. → Προσκολλούν τον πατριάρχη σε μια νέου τύπου «αστική» ορθοδοξία, αποξενώνοντας μεγάλο μέρος των πιστών, στους οποίους η αγιότητα μετράει περισσότερο από τη φιλοσοφία. (πυροδοτώντας το κίνημα του νεοησυχασμού το 18^ο και 19^ο αι.)

- Σταδιακά η Μ. Ιδέα, (που είναι γέννημα των Φαναριωτών) επιβάλλει στην Ορθοδοξία ένα καινούργιο μοντέλο: →
- Αρχαίος ελλ. πολιτισμός – κληρονόμοι του οι Έλληνες (που εκπολίτισαν την Ευρώπη) – υπεροχή της ελληνικής φυλής – πολιτική ανεξαρτησία σε εθνικά (-στικά) πρότυπα (μέ κάποιες δόσεις οικουμενισμού του Βυζαντίου) → **Νέο Βυζάντιο, όμως άλλο Βυζάντιο: Ελληνικό. Ο εθνικισμός αρχίζει να μολύνει την οικουμενική Ορθοδοξία.** Η Ορθόδοξη Εκκλησία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, μπορεί να εκφράστηκε πάνω στο σώμα του ελληνισμού (πολιτιστικά), αναδείχθηκε όμως ως οικουμενική και όχι ελληνική Εκκλησία.

Βαρύ τίμημα

- Η Εκκλησία, που χρωστά πολλά στους Φαναριώτες, αποκλίνει σταδιακά προς την ταύτιση με τον Ελληνικό λαό.
- Μέσα στα παραδοσιακά πλαίσια που σεβάστηκαν (από συμφέρον) οι κατακτητές, όλοι οι ορθόδοξοι υπήχθησαν στο Οικ. Πατριαρχείο. Το Πατριαρχείο ήταν αναπόφευκτα ελληνικό, επειδή η οικουμενική παράδοσή του σαρκώθηκε πάνω στο σώμα του ελληνισμού, χωρίς εθνική ταύτιση.
- Το Οικουμενικό Πατριαρχείο δεν προχώρησε σε ελληνοποίηση των καταργημένων κατά την τουρκοκρατία Σερβικού και Βουλγαρικού Πατριαρχείου. Διατήρησε τη σλαβονική λειτουργική παράδοση και κάποια αυτονομία.

- Μετά τα μέσα του 18^{ου} αι. οι Φαναριώτες μέσω του Πατριαρχείου προσπάθησαν να ελέγξουν τις Εκκλησίες αυτές, πράγμα που προκάλεσε την αγανάκτησή τους.
- Σταδιακή αποξένωση των μη Ελλήνων (είχαν και ισχυρή ανάμνηση και αίσθηση της δικής τους παράδοσης, όπως επίσης και αυτοί επηρεάστηκαν από το πνεύμα του διαφωτισμού και του γερμανικού ρομαντισμού).

- Η υπό την επίδραση των Φαναριωτών εισαγωγή της ρουμανικής γλώσσας στη λειτουργία των ηγεμονιών δεν έγινε για τους λόγους της παλιάς βυζαντινής (κυριλλομεθοδικής παράδοσης), αλλά για να τους αποκόψει από την επιρροή των Σέρβων.
- Τελικά κατά τις εθνικές αφυπνίσεις του 19^{ου} αι. ούτε οι Σέρβοι, ούτε οι Βούλγαροι, ούτε οι Βλάχοι συμμετείχαν στο κάλεσμα των Ελλήνων, γιατί δεν ήθελαν ν' ανταλλάξουν την οθωμανική με ελληνική κυριαρχία.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- S. RUNCIMAN, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968
- Σ. ΡΑΝΣΙΜΑΝ, *Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία*, μετ. Ν.Κ. Παπαρόδου, τ. Α'-Β', Αθήνα (εκδ. Μπεργαδή) 1979.
- Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Δ'. Τουρκοκρατία. Η Οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του Γένους*, Θεσσαλονίκη 1973.
- Π. Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, μετ. Σ. Γ. Νικολούδη, Αθήνα (Μ.Ι.Ε.Τ.) 42022. (τίτλος πρωτοτ.: *Tradition, Enlightenment and Revolution* (Ph. D.), Harvard 1978).
- Ρ. Μ. ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΕΣ (ed.), *Enlightenment and religion in the Orthodox World*, Oxford University Studies in the Enlightenment, Oxford (Voltaire Foundation) 2016.
- Α. ΑΡΓΥΡΙΟΥ – Κ. ΔΗΜΑΔΗΣ – Α. ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ (επιμ.), *Ο Ελληνικός Κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981*, τ. Α'-Β', Πρακτ. Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρ. Νεοελλ. Σπουδών, Βερολίνο 2-4 Οκτωβρίου 1998, Αθήνα (Ελληνικά Γράμματα) 1999.

ΚΛΕΦΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΜΑΤΩΛΟΙ

Του Νικοτσάρα
«Ο Νικοτσάρας πολεμά με τρία βιλαέτια*,
τη Ζίχνα και το Χάντακα, το έρημο το Πράβι.
Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες.
χιόνι έτρωγαν, χιόνι έπιναν και τη φωτιά βαστούσαν.
Τα παλικάρια φώναξε στες τέσσερες ο Νίκος:
«Ακούστε παλικάρια μου, ολίγα κι αντρειωμένα,
σίδηρο βάλτε στην καρδιά και χάλκωμα στ' αστήθι,
αύριο πόλεμο κακό έχουμε με τους Τούρκους,
αύριο να πατήσουμε, να πάρουμε το Πράβι».
Το δρόμο πήραν σύνταχα* κι έφτασαν στο γεφύρι,
Ο Νίκος με το δαμασκή* τον άλυσό του κόφτει.
Φεύγουν οι Τούρκοι σαν τραγιά, πίσω το Πράβι αφήνουν».

Αλέξης Πολίτης (επιμ.), Το δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα, Αθήνα 1973, σ. 58.

* βιλαέτια = επαρχίες

* σύνταχα = το πρωί

* δαμασκή = είδος σπαθιού. Εδώ πρόκειται για τσεκούρι

Ο Νικοτσάρας

Ο Νικοτσάρας αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση αρματολού, ο οποίος έγινε κλέφτης. Το 1794 διαδέχθηκε στην ηγεσία του αρματολικιού του Ολύμπου τον δολοφονημένο πατέρα του. Από το 1801 έως το φθινόπωρο του 1802, με ορμητήριο το Άγιο Όρος, πραγματοποίησε ναυτικές επιχειρήσεις κατά των Τούρκων. Το 1806 συμμετείχε επίσης ενεργά, στο πλευρό του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, στις επιθέσεις εναντίον των Τούρκων, που οργανώθηκαν από τους Ρώσους στη Ζάκυνθο. Λίγο αργότερα συνεργάστηκε με τον Ρώσο ναύαρχο Δημήτριο Σινιάβιν στην Τένεδο και το Άγιο Όρος. Την ίδια περίοδο έδρασε στη Μακεδονία, δίνοντας δύο τριήμερες μάχες: την πρώτη στο βουνό Μένοικο κατά του βαλή της πόλης των Σερρών Ισμαήλ Μπέη και την δεύτερη στη γέφυρα του ποταμού Αγγίτη, κοντά στο Πράβι (σημερινή Ελευθερούπολη Καβάλας). Πέθανε τον Ιούνιο του 1807 στον Όλυμπο και ενταφιάστηκε στη Σκιάθο.

Ο κλέφτης

«Το "κλέφτης" ήτον καύχημα. Έλεγε "είμαι κλέφτης" και η ευχή των πατέρων ενός παιδιού ήτον να γίνη κλέφτης. Το "κλέφτης" εβγήκε από την εξουσία. Εις του πατρός μου τον καιρό, ήτον ιερό πράγμα να πειράξουν Έλληνα. Και όταν οι κλέπται ήρχοντο εις συμπλοκή με τους Τούρκους, όλοι οι γεωργοί άφηναν το ζευγάρι*, και επάγαιναν να βοηθήσουν τους κλέπτας. Εις τας ημέρας μου επειράζοντο* και Έλληνες ομοφρονούντες* με τους Τούρκους. Όταν ήλθε ο Ανδρούτσος, ο πατέρας του Οδυσσέως, εγνωρίσθηκα εις την Μάνη, και τον εσυντρόφευσα έως εις την Κόρινθο. Εις τον κατατρεγμό μας, διά δεκαπέντε ημέραις ούτε εκοιμώμεθα ούτε ετρώγαμε, εσώσαμε τα φουσέκια*, καθημέρα πόλεμο».

Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Καταγραφή Γ. Τερτσέτη, επιμέλεια Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σ. 64.

* το ζευγάρι = τις αγροτικές εργασίες

* επειράζοντο = τιμωρούνταν

* ομοφρονούντες = αυτοί που συνεργάζονταν

* εσώσαμε τα φουσέκια = ξοδέψαμε τα πυρομαχικά

Αρματολός, ελαιογραφία
του Richard Bonington,
Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

Κλέφτης, σχέδιο του Thomas Hope, Αθήνα,
Μουσείο Μπενάκη

ΠΑΙΔΕΙΑ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

● Παιδεία του υπόδουλου Ελληνισμού

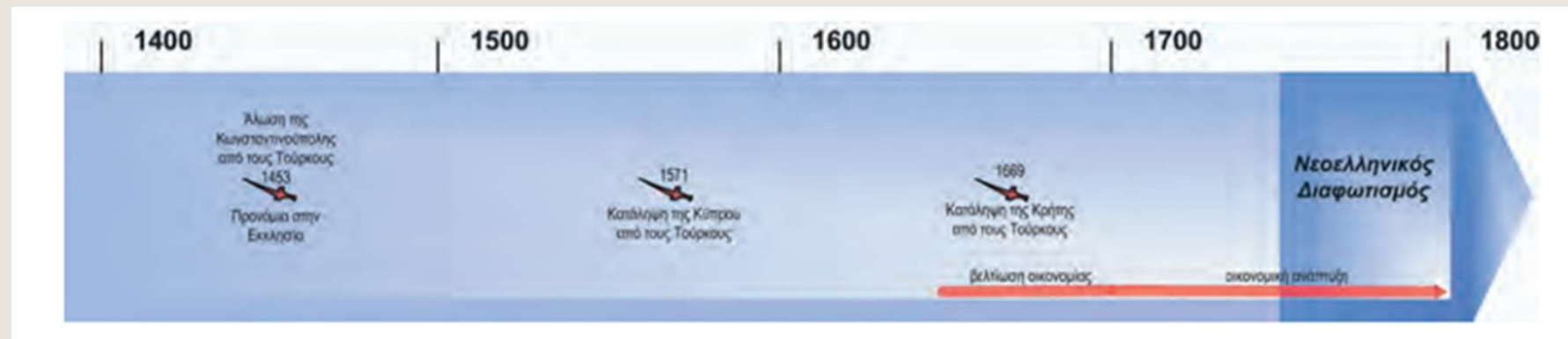
Στα πρώτα χρόνια μετά την Άλωση οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης των υπόδουλων Ελλήνων δεν άφηναν ασφαλώς περιθώρια πολιτιστικής ανάπτυξης. Ωστόσο, η Εκκλησία με επίκεντρο την Πατριαρχική Ακαδημία στην Κωνσταντινούπολη και με τη βοήθεια πνευματικών ανθρώπων που σπούδασαν στη Δύση, αναθερμαίνει την παιδεία του υπόδουλου γένους. Ο Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης (1572-1638), που φοίτησε στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας, ανέθεσε στον Θεόφιλο Κορυδαλλέα (1570-1646), έναν από τους σπουδαιότερους αριστοτελικούς φιλοσόφους της Τουρκοκρατίας, τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Ακαδημίας. Πράγματι, από τις αρχές του 17ου αιώνα αρχίζουν να αποδίδουν καρπούς οι πρώτες αυτές προσπάθειες για αναγέννηση της παιδείας. Η παιδευτική αυτή δραστηριότητα της Εκκλησίας ονομάστηκε **θηρη-**

σκευτικός ουμανισμός (ανθρωπισμός).

Η βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών καθώς και η στενότερη επαφή με την Ευρώπη οδήγησαν σε μια προοδευτική αναγέννηση της ελληνικής παιδείας από τα τέλη του 17ου αιώνα. Αντιπρόσωποι της ανερχόμενης αστικής τάξης αμιλλώνται σε θέματα παιδείας. Τα σχολεία πολλαπλασιάζονται και εκδίδονται περισσότερα βιβλία.

Η πνευματική αυτή δραστηριότητα έφτασε στην ακμή της με τον **Νεοελληνικό Διαφωτισμό** (1750-1821). Οι έλληνες λόγιοι επηρεασμένοι από τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού επιδιώκουν γενίκευση της παιδείας, διαδίδουν, εκτός από την κλασική παιδεία, τις θετικές επιστήμες και προωθούν τη λαϊκή γλώσσα. Ταυτόχρονα, προβάλλουν την ορθολογική σκέψη και το αίτημα για πολιτική ελευθερία και ισότητα. Ανάμεσα στους σημαντικότερους εκπροσώπους αυτού του κινήματος είναι ο **Ρήγας Βελεστινλής ή Φεραίος** (1757-1798) και ο **Αδαμάντιος Κοραής** (1748-1833).

Παράλληλα, εκκλησιαστικοί άνδρες αγωνίζονται για τη διάδοση της παιδείας και τη στήριξη της Ορθοδοξίας. Μεταξύ αυτών εξέχουσα θέση κατέχει ο εθνομάρτυρας **Κοσμάς ο Αιτωλός** (1714-1779).

- **Βασική αρχή:** να αποφύγουμε αφορισμούς και γενικεύσεις περί «προοδευτισμού» και «συντηρητισμού».
- Κ. Θ. Δημαράς: «Η Ανατολή και η Δύση σμίγουν επάνω στα ελληνικά εδάφη, που γίνονται έτσι ένα σταυροδρόμι, όπου αδιάκοπα συγκρούονται δύο πρωταρχικές μορφές πολιτισμού».
- Πρόκειται για την πνευματική διελκυστίνδα μεταξύ **ανθρωπισμού και ασκητισμού**, γνώσης και εμπειρίας, που χαρακτηρίζει Δύση και Ανατολή (πάντοτε αδρομερώς και με τις απαραίτητες κάθε φορά διευκρινίσεις).

- Ποιος είναι ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνει ο ελληνισμός τις νέες προκλήσεις; Επιλέγει ή δέχεται ανεξέλεγκτα;
- Υπενθυμίζω:
- Στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή παράδοση απαντώνται και οι δυο γραμμές παραδόσεως, με εξάρσεις και υφέσεις:

- 1. **ανθρωπιστική – ανθρωποκεντρική** (με αφετηρία στον Ωριγένη και σημαντικούς σταθμούς τον Μιχαήλ Ψελλό, Ιωάννη Ιταλό, Βαρλαάμ Καλαβρό, Νικηφόρο Γρηγορά, Πλήθωνα Γεμιστό, που μεταφέρεται στη Δύση και ακολουθεί την πορεία από την αναγέννηση στο διαφωτισμό). Χαρακτηριστικό της (πάντοτε γενικό) η αποθέωση του ορθού λόγου ως μοναδικού οδηγού στην αναζήτηση της αλήθειας (παντός είδους αλήθειας: κοσμικής και υπερβατικής).

- **2. ασκητική - αποφαιτική.** Ακολουθεί τη γνωστή διπλή γνώση: Αρνείται τη στοχαστική - φιλοσοφική θεώρηση του Θεού και εφαρμόζει την εμπειρική - ασκητική προσέγγιση (στάδια: κάθαρση, φωτισμός, δοξασμός). Δεν αναιρεί την προηγούμενη, αλλά την περιορίζει στα καθ' εαυτήν.

Στην αποφαιτική παράδοση υπάρχουν δύο κέντρα γνωστικής δυνατότητας:

- **Η λογική**, που κατευθύνεται προς το ομοειδές προς τον άνθρωπο, δηλαδή στον κόσμο.
- **Ο νους**, που δεν ταυτίζεται με τη λογική, είναι το κέντρο της ψυχοσωματικής ενότητας του ανθρώπου και εδράζεται στην καρδιά. Με τον «κεκαθαρμένον» νου προσεγγίζει ο άνθρωπος το «γνωστόν» του Θεού (όχι την ουσία του).

- **Ανορθολογισμός και μυστικισμός μπορούν να ευρεθούν μόνο υπό την έννοια της ανθρωποκεντρικής γνωσιολογίας.** («Θυσία της λογικής», ό,τι δεν αντιλαμβανόμαστε λογικά, το μεταθέτουμε στη σφαίρα του μυστικισμού).
- Ο άνθρωπος έχει «**νοερά λειτουργία**», που στρέφει τον άνθρωπο προς τα άνω και καταξιώνει τη λογική λειτουργία ως μη αυτονομημένη (με την ένταξή της στον συνολικό ψυχοσωματικό άνθρωπο).

- Χωρίς αυτό το κριτήριο, η λογική κάνει την πίστη ιδεολογία, σύστημα θρησκευτικών αρχών που υπόκεινται στον έλεγχο του λογικού και **καταφάσκονται ή απορρίπτονται**.
(τέτοια παραδείγματα συναντάμε στην εικονομαχία, στον αντιησυχαστικό ανθρωπισμό, αλλά και το 18ο – 19ο αι. στη φιλοκαλλική αναγέννηση ή κίνημα των Κολλυβάδων).

- Το ανθρωποκεντρικό κριτήριο που ταυτίζει νου και λογική βλέπει το εκκλησιαστικό δόγμα ως αλάθητο κριτήριο, αρχή που επιβάλλεται άνωθεν και ή γίνεται δεκτό λογικά ή απορρίπτεται γιατί υπερβαίνει τη δύναμη του ορθού λόγου. Η θρησκεία γίνεται φυσικός θεϊσμός και μεταφυσική (δια της φαντασίας και του στοχασμού) και άρα απλός κώδικας ηθικής→ Είναι συνεπέστερη λογικά και φιλοσοφικά η αθεΐα του λογοκρατούμενου ανθρώπου παρά η «θυσία της λογικής» (και η συνακόλουθη βύθιση στον μυστικισμό).
- Για την ανατολή το δόγμα δεν είναι μεταφυσική σύλληψη, αλλά εμπειρία αυτοπτών και αυτηκόων μαρτύρων.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ (1748-1833)

- Σπάνια μορφή λογίου, αλλά και φύση φιλελεύθερη και ανυπότακτη. Δε νοείται νεότερος Ελληνισμός (στην τρέχουσα μορφή του) χωρίς τον Κοραή.
- Το ελληνικό κράτος ως αποκατάσταση του ελληνισμού είναι οραματισμός του Κοραή.
- Αποκλειστικό κίνητρό του ο πόθος της ελευθερίας της πατρίδας.
- Θεωρείται ο πατριάρχης του ελληνικού διαφωτισμού. → ταυτισμένος με την ευρωπαϊκή αντίληψη για το τι είναι ελληνισμός (→ αρχαιολατρεία)

Αρχή της ανάμνησης

- **«Αρχή της ανάμνησης»:** Νοείται ως ανάμνηση του αρχαίου κλέους. Η σύνδεση με την αρχαιοελληνική σοφία ως το θεμέλιο του απελευθερωτικού αγώνα (τον περίμενε αρκετά αργότερα).
- Η σκέψη του αυτή επηρέασε και τους λαϊκούς αγωνιστές του '21, που βέβαια είχαν άλλη συλλογιστική και εμπειρία.
- Διαμόρφωση γλωσσικού ιδιώματος για την αποκάθαρση της γλώσσας του λαού. Ως αποτέλεσμα όμως «εργασίας γραφείου» επιβάλλεται από πάνω προς τα κάτω και διαγράφει τη μακραίωνη ιστορική συνέχεια της διατήρησης της αρχαιοελληνικής γλωσσικής παράδοσης (κυρίως μέσα από την εκκλησιαστική λατρεία) αλλά και της δημώδους (κυρίως μέσα από το δημοτικό τραγούδι).

Αρχή της μετακένωσης

- **«Μετακένωση»:** Ευθυγράμμιση της ελληνικής παιδείας με εκείνη της φωτισμένης Ευρώπης. Μετακένωση – μεταφορά της παιδείας και των επιστημών.
- **Γιατί μετακένωση;** Ο εξευρωπαϊσμός είναι επιστροφή στις δικές μας αρχαιοελληνικές ρίζες (με ένα βίαιο άλμα αιώνων). Ο Κοραΐς ακολουθούσε πιστά τη μεσαιωνική και αναγεννησιακή αντίληψη του Βυζαντίου ως παρακμής (αδυναμία κατανόησης των ουσιωδών του Βυζαντίου). Η αντίληψη αυτή του καλλιεργήθηκε από τα παιδικά του χρόνια.
- Στις αντιλήψεις του πρέπει να προστεθεί και η ταύτισή του με τη Γαλλία ως πολιτική σκοπιμότητα. (Σαφής έχθρα προς τη Ρωσία)
- Αποτέλεσμα της μετακένωσης στην πράξη → άκρατη ξενομανία. Οι Έλληνες έγιναν πειθήνιοι του δυτικού πολιτισμού.

Ο ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ ΤΟ '21

- Η Συνέλευση της Τροιζήνας (9 Απριλίου 1827) ανακήρυξε τον Κοραή **Διδάσκαλο του Έθνους**.
- Είναι αναντίρρητο ότι ο Κοραής με την αποδοχή του στους κύκλους της ευρωπαϊκής διανόησης έφερε με τη γραφίδα του τους Έλληνες στο προσκήνιο, έπεισε τους ευρωπαίους ότι ο λαός του μπορεί να παίξει πάλι ρόλο στην ιστορία ως συνεχιστής του ένδοξου παρελθόντος του. → Οι Έλληνες γνήσιοι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων απευθείας, χωρίς ενδιάμεσους σταθμούς. Δημιούργησε πιστούς φίλους προς αυτήν την κατεύθυνση.
- Είναι αλήθεια ότι χωρίς τον συγκινησιακό μανδύα του αρχαιοελληνισμού οι Έλληνες θα πετύχαιναν πολύ λιγότερα.

- Η ανάπτυξη των κλασικών γραμμάτων, στην οποία αφιερώθηκε ο Κοραΐς (1788-1833) έδωσε το ιδεολογικό όπλο στον ελληνικό εθνοκεντρισμό. →
- Εθνική φυλετική ιδέα → εθνικό (μικρό) κράτος μέσα από μακρά αιματηρή διαδικασία, που ολοκληρώθηκε ιδεολογικά στο 1922.
- Συνέπειες
- «στρίμωγμα» του ελληνισμού σε μικρά κρατικά σύνορα
- υποχώρηση του οικουμενικού οράματος έναντι του εθνοκεντρικού
- αποδυνάμωση του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως υπερεθνικού κέντρου
- αυτοκέφαλο του 1833
- εξάρτηση από τις Μ. Δυνάμεις

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΝ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΗΤΟΙ

ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΟΜΕΝΗΝ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΝΤΩΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ, ΝΟΜΩΝ

ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ,
ΑΠΟ ΤΟΥ 1821 ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ 1832.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΟΣ

ΑΝΔΡΕΟΥ Ζ. ΜΑΜΟΥΚΑ

Φιλολογική Συνομοσπονδία των Ελλήνων.

ΤΟΜΟΣ Η΄.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥ ΝΑΙΑ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑΣ

Η ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ.

1840.

ιδ'—Ανεγνώσθησαν Επίσημα Έγγραφα (2) πρὸς τὸν Κοραῖν,

(1) Ἴδε ἔμπροσθεν τὸν § 4. τῆς ΑΓ'. Συνεδριάσεως.

(2) Τὰ ἐπίσημα ταῦτα ἔγγραφα εἶναι τὰ ἐξῆς. Τούτων τὰ σχέδια εἰσέρχονται παρὰ τῷ Ἐλεγκτικῷ Συνεδρίῳ.

Ἄρ. 126

Πρὸς τὸν σοφὸν Ἀδαμάντιον Κοραῖν.

« Ἡ Ἑλλάς σὲ συγχαίρει, ἄριστε συμπολίτα, χαίροντα
» διὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτῆς. Εὐγνωμονεῖ εὐεργετηθεῖσα
» εὐεργεσίαν ἀνεκτίμητον ἕνεκα τῶν ἀρίστων συγγραμ-

Γορδῶνα, Βαλλῆν, καὶ Ἐἰδέκ, εὐγνωμοσύνης ἐνδεικτικά.

» μάτων σου. Ὁ πρὸς τὴν παιδείαν ἔρωσ τῶν Ἑλλήνων
 » ἐπήγασεν ἀπὸ τὰ φῶτα ὅσα πρό τινων χρόνων ἐνέ-
 » σπειραν εἰς τὰς καρδίας των τὰ Προλεγόμενά σου, ἀπὸ
 » τὰ βιβλία ὅσα ἐπρομήθευσεν εἰς τὴν Πατρίδα ὁ Πα-
 » τριωτισμός σου, ἀπὸ τὰ σχολεῖα ὅσα ἤγειραν αἱ σοφαὶ
 » συμβουλαὶ σου. Τοιούτων ἀγαθοποιῶν αἰτιῶν ἀποτελέ-
 » σματα εἶναι τὰ ἐκ τῆς ἐλευθερίας ἀγαθὰ, ὅσα οἱ συμ-
 » πολῖται σου ἀπολαύουν τὴν σήμερον· τοιαῦτ' ἀνεκτί-
 » μητ' ἀγαθὰ εἶναι ἄξια τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν γενεῶν
 » καὶ τῶν αἰώνων.

« Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος συνηγμένον εἰς Γ'. Ἐθνικὴν Συ-
 » νέλευσιν διὰ τὰ μεγάλα του συμφέροντα, σὲ προσφέρει
 » τὸ σέβας καὶ τὴν ἐκ μέσης καρδίας ἀγάπην του· ἀλ-
 » γεὶ αἰσθανόμενον ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ κατασπασθῇ τὴν
 » ἱεράν σου κορυφὴν· καταφιλεῖ ὅμως τὰ χρυσᾶ σου λό-
 » για, τὰ σοφὰ σου παραγγέλματα· συνομιλεῖ μὲ τὰ βι-
 » βλία σου, καὶ φωτίζει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν του,
 » εὐχόμενον νὰ μὴ παύσης τοῦ νὰ κοινοποιῆς τ' ἀγαθὰ
 » σου φρονήματα εἰς τοὺς συμπολίτας σου συμβουλευῶν
 » τὰ κοινῇ συμφέροντα.

« Ἐἴθε ζῆς υἱαίωνων, σεβασμιώτατε γέρων, τῆς ἐλευ-
 » θερίας ὑπέρμαχε!

Σ Α Λ Π Ι Σ Μ Α

ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΡΙΟΝ.

... Μείζον' ὄσις ἀντὶ τῆς αὐτοῦ ΠΑΤΡΑΣ
φίλον νομίζει, τῦτον ἑδάμῃ λέγω.

ΣΟΦΟΚΛ. Ἀίγι. στ. 182.

ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ,

Ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας Ἀτρομήτη τῆ
Μαραθῶνι.

Χ Ι Η Η Η Η Ι

Σ Α Λ Π Ι Σ Μ Α Π Ο Λ Ε Μ Ι Σ Τ Η Ρ Ι Ο Ν .

Αδελφοί, φίλοι καὶ Συμπατριῶται, Ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, καὶ γενναῖοι τῆς ἐλευθερίας τῆ ἑλληνικῆ γένεος ὑπέρμαχοι, οἱ κατὰ τὴν Αἴγυπτον εὐρισκόμενοι Γραικοί, καὶ ὅσοι ἄλλοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ καὶ ἀλλαχῆ διατρίβετε, προσμένοντες τὸν ἀρμόδιον καιρὸν τῆς κοινῆς τῆ γένεος ἐλευθερίας, Ἀξιομαλικοί τε καὶ στρατιῶται πά-

καὶ γλώσσαν. Φαντάσθητε λοιπὸν, ὅτι ἔχετε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἡμετέραν μητέρα τὴν παλαιὰν ἐκείνην καὶ περὶφημον εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ εἰς ὅλας τὰς αἰῶνας Ἑλλάδα, ἢ ὅποια μὲ μαῦρα

« Τέκνα με ἀγαπητὰ, ὅσοι ὀνομάζεσθε Γραικοί, εἰς κἀνένα αἰῶνα, εἰς κἀνένα τῆ κόσμου τόπον, ἀπ' ἐμὲ τὴν μητέρα σας μὴτε πλέον εὐτυχῆς, μὴτε πλέον λαμπρὰ ἄλλη κἀμμία δὲν ἐφάνη. Τὰ πρῶτά με τέκνα, οἱ πρόγονοί σας, ἦσαν οἱ πλέον φωτισμένοι, οἱ πλέον ἀνδρῆιοι ἀνθρωποὶ τῆς Οἰκουμένης. Τῆς ἐλευθερίας τὸ γλυκύτατον ὄνομα ἀπ' ἐκείνης εὐρέθη, εἰς ἐκείνης πρῶτες ἠκῆθη, ἀπ' ἐκείνων τὰ στόματα πρῶτον ἐξεφώνηθη. Αὐτοὶ πρῶτοι εὗρηκαν καὶ αὖξισαν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ὡς μέχρι τῆ νῦν μαρτυροῦσι καὶ τὰ βιβλία, ὅσα ἐγράφησαν ἀπ' αὐτῶν, καὶ τῶν χειρῶν αὐτῶν

» τὰ δημιουργήματα, ἔργα θαυμαστὰ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ Ἀνδριαντοποιητικῆς τέχνης. » Εἰς ἐμὲ τὴν Ἑλλάδα πρῶτην ἐγεννήθησαν ποιητῶν, ῥήτορες, φιλόσοφοι, τεχνῖται, στρατηγοί, παντὸς εἴδους καὶ πάσης τάξεως ἀνθρωποὶ, τόσοι μεγάλοι, τόσοι παράδοξοι, ὥστε ὅσα λέγονται περὶ αὐτῶν, ἤθελαν ἀναμφιβόλως νομιδῆ μῦθοι, ἂν δὲν εἴχομεν τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ τὰ λείψανα τῆς μεγαλουργίας Ἰων. Αὐτοὶ,

» Ἡ δὲ δειλία ὀλίγον κατ'ὀλίγον ἔκαμε μικρο-
» ψύχης τὰς μεγαλοψύχης Ἑλλήνας, κατέστησε
» τὰς σοφῆς, ἀφρονας, ἐδίωξεν ἀπὸ τὰς καρδίας
» τῶν τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, καὶ ἔθηκεν εἰς
» αὐτῆς τὸν τόπον τὴν δίψαν τῶν ἡδονῶν καὶ τῆ
» πλῆττε, ἐφυγάδευσε τὸν ἐνθεσιασμόν τῆς ἐλευ-
» θερίας, καὶ ἔφερεν ἀντὶ αὐτῆ τὴν μικροπρέ-
» πειαν, τὴν κολακείαν, τὸ ψεῦδος, τὴν ἀπάτην,

» καὶ τῆς ἀπάτης ὅλα τὰ βδελυρὰ παρακολυ-
» θήματα. Καὶ μὲ τοιαῦτα ἀγεννῆ καὶ δυσυ-
» χέστατα φρονήματα, πῶς ἦτον πλέον δυνατὸν νὰ
» μείνωσιν οἱ πρόγονοί σας ἐλεύθεροι; Ἡ ἐλευ-
» θερία, τέκνα μὲ, δὲν ἀγαπᾷ νὰ κατοικῆ εἰς
» τόπον, ὅπου δὲν βασιλεύει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ χρυσοῦ-
» θεια. Ὅθεν οἱ θαυμαστοὶ ἐκεῖνοι καὶ περίφημοι
» Ἑλλήνες ὑπετάχθησαν πρῶτον εἰς τὰς δια-
» δόχαι; τῆ Ἀλεξάνδρου. Καὶ τῆτο δὲν ἦτον ἔτι
» τόσον δεινόν, ἐπειδὴ οἱ διάδοχοι τῆ Ἀλεξάν-
» δρου ἦσαν καὶ αὐτοὶ Ἑλλήνες. Ἐπέσαν
» μετὰ ταῦτα ὑποκάτω εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Ρω-
» μαίων, ζυγὸν αἰσχροτέρον ἀπὸ τὸν πρῶτον,
» ἀλλ' ὄχι ἀκόμη τόσον ἐλκεϊνόν· διότι οἱ τότε

» ἠνάγκαζε νὰ μετριάζωσι τὸν ζυγόν. Ἄλλοι
» δεσπότης τῆς Ρώμης ἐπολλαπλασιάζοντο
» καθ' ἡμέραν, ὅχι πλέον ἐκλεγόμενοι ἀπὸ τὴν
» θέλησιν τῶν πολιτῶν, ἢ διαδεχόμενοι τὴν ἡγε-
» μονίαν παῖς παρὰ πατρός, ἀλλ' ἀναγορευό-
» μενοι ἀπὸ τὴν δορυβάδη τῶν στρατευμάτων
» ἐπανάσασιν. Αὐτοὶ μετακομίσαντες ἔπειτα
» τὸν αυτοκρατορικὸν θρόνον εἰς τὸ Βυζάντιον,
» ἔδωκαν καὶ εἰς ἑσᾶς, ὧ τέκνα μὲν, τῆς Γραικῆς,
» τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων τῆς ἀπογόνου, τὸ
» ὄνομα τῶν Ρωμαίων, ὄνομα τὸ ὁποῖον μῆτε εἰς
» αὐτὰς πλέον δὲν ἤρμοζεν, ἐπειδὴ τὰ στρατεύ-
» ματα, ἀπὸ γνησίων Ρωμαίων ἀνεβίβαζον πολ-
» λάκις εἰς τὸν αυτοκρατορικὸν θρόνον Θράκας,
» Βαλγάρας, Γαλλυριῆς, Τριβαλλῆς, Ἀρμε-

» Ἕλληνες ἔχασαν ἕως καὶ τὸ προγονικὸν αὐ-
» τῶν ὄνομα, ἀντὶ Γραικῶν ὀνομασθέντες Ρῶ-
» μαῖοι : καὶ μ' ὅλον τῆτο ὁ ζυγὸς ἔτος ὁ τόσον
» βαρὺς ἦτον ἀκόμην ὑποφερτὸς, δίοτι οἱ βασι-
» ζοντες αὐτὸν ἄθλιοι Γραικοὶ εἶχον καὶ τὴν
» ἄδειαν νὰ θρηνώσι τὰς συμφορὰς των, ἦτον
» εἰς αὐτὰς συγχωρημένον νὰ πλησιάζωσι καὶ
» τὰς τυράννας των, καὶ νὰ ζηλώσιν ἐκδίκησιν
» παρ' αὐτῶν δι' ὅσα ἔπασχον ἀπὸ τῶν τυράνων
» τὰς ὑπηρετίας. Ἦσαν βέβαια σκληροὶ τῆ καρῆ
» ἐκεῖνε οἱ τύραννοι, ἀλλ' ὄντες ὁμόθρησκοὶ καὶ
» ὁμόγλωσσοὶ τῶν Γραικῶν, ὑπεκρίνοντο καὶ ποια
» συνείδησιν, καὶ τινὰ θεῶ φόβον. Καὶ ἂν ἡ καρ-

» ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων. Ἐσυνήριψθη, τέλος
» πάντων, καὶ ὁ Ρωμαϊκὸς ζυγὸς, καὶ οἱ Ρώ-
» μαῖοι Αὐτοκράτορες ἐκημνίσθησαν ἀπὸ τῆ
» Βυζαντίου τὸν θρόνον. Ἀλλὰ τὲς ἐκήμνισαν
» τίνες; Τύραννοι ἀσυγκρίτως καὶ βαρβαρότεροι
» καὶ σκληρότεροι ἀπὸ ἐκείνης: καὶ οἱ ταλαίπω-
» ροὶ Γραικοὶ, ἀντὶ τῆ νὰ ἀναψύξωσιν, ἔκλιναν
» ἐλεεινῶς τὸν αὐχένα ὑποκάτω εἰς ζυγὸν τόσον
» βαρὺν, τόσον ἀπάνθρωπον, ὥστε νὰ ποδή-
» σεν τὸν ρωμαϊκὸν ζυγόν. Ἔθνος τρισβάρβαρον,
» ἔθνος μιαρὸν, ἔθνος διαφόρε γλώσσης καὶ δια-
» φόρε θρησκείας, εἰς ὀλίγα λόγια, ἔθνος τέρ-
» κικον, ἔπεσε, τέκνα μὲ, ἐπάνω εἰς ἐμὲ τὴν
» δυστυχεσιλάτην μητέρα σας, τὴν Ἑλλάδα, ὡς

» ἐκδικήσετέ τὴν μητέρα σας. Ἀλλὰ τώρα, ὁ
» καιρὸς τῆς ἐκδικήσεως ἔφθασε, καὶ ἀπὸ τῆτον
» καιρὸν ἄλλον ἀρμοδίωτερον ποτὲ δὲν θέλετε
» ἐπιύχει. Ἐν ἔθνος μέγα, λαμπρὸν, γενναῖον
» καὶ φωτισμένον, οἱ ἐνδοξότατοι καὶ εἰς ὅλην τὴν
» οἰκωμένην περιβόητοι Γάλλοι, εὐτυχεῖς ζηλω-
» ται τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς σοφίας τῶν προγόνων
» σας, μὲ στρατεύματα συνθεμένα, καθὼς ἐκεῖνα

Α 6

» τῶ Μαραθῶνος, τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς Σα-
» λαμίνας, ἀπὸ Ἡρώας, ἀφ' ἧς ἔδειξαν εἰς ὅλην
» τὴν Εὐρώπην τί δύναται νὰ κάμῃ τῆς ἐλευ-
» θερίας ὁ ἔρως ὀδηγούμενος ἀπὸ τὴν σοφίαν,
» ἦλθον καὶ εἰς τὴν τυράννην τῆς Ἑλλάδος τὴν
» ἐπικράτειαν, καὶ τῶ ἀπέσπασαν ἀπὸ τὰς αἰ-
» μοβόρως χεῖρας τὴν Αἴγυπτον. Ἐπέσαν ἐπάνω

» Μὲ ὅλον τῆτο, εἰς τὰς χεῖράς σας εἶναι, τέκνα
» μὲ, νὰ ἐπιπαχύνετε τὴν ἐκδίκησιν ταύτην· εἰς
» τὰς χεῖράς σας εἶναι νὰ ἰατρεύσετε τὸ γρηγορώτε-
» ρον τὰς πληγὰς μὲ, νὰ μὲ ἐκδύσετε χωρὶς ἀργο-
» πορίαν ἀπὸ τὰ σχισμένα τῆτα καὶ μεμολυσμένα
» ῥάκια, καὶ νὰ μὲ σπολίσετε πάλιν μὲ τὴν ἀρχαίαν
» μὲ δόξαν. Τί λέγετε; κινῆσιν εἰς ἔλεον τὰς

» σε (*) ». Ἐξ αἰτίας τῶν Τούρκων ἡ κοινὴ πα-
τρὶς ἡμῶν, ἡ πατρὶς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιση-
μῶν, ἡ πατρὶς τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἡρώων,
ἔγινε σήμερον κατοικητήριον τῆς ἀμαθίας καὶ
βαρβαρότητος, ἀληθὲς σπήλαιον ληστῶν, τῶν
καὶ ἀπ' αὐτὰς τὰς λησὰς ἀναιδεσέρων Οὐμαν-

Διὰ τῆς οἰκτιρμῆς τῆ Θεῶ, Γραικοὶ, μὴ
ἀφήσωμεν νὰ μᾶς φύγη ἀπὸ τὰς χεῖρας ὁ ἀρμό-
διος ἔτος καιρὸς, τὸν ὁποῖον προσφέρει εἰς τῶν
Γραικῶν τὸ γένος, ἡ ἄλωσις τῆς Αἰγύπτου.
Ὅσοι εὐρίσκεισθε εἰς Αἴγυπτον μιμήθητε τὰς ἀν-
δραγαθίας τῶν Γάλλων, οἱ ὁποῖοι, διὰ τὸ νὰ
ἐμιμήθησαν τῆς προγόνους ἡμῶν, ἔφθασαν εἰς τῆς
δόξης τὸν ἀνώτατον βαθμόν. Ὅσοι εἶδε τὴν
ἡλικίαν νεώτεροι, προθυμήθητε νὰ μάθετε ἀπὸ
τῆς σοφῆς Γάλλου τὴν Τακτικὴν, ἤγουν τὴν ἐπιστή-
μην τῆ πολέμου, ἐπιστήμην ἡ ὁποία πολλαπλα-
σιάζει τὴν φυσικὴν δύναμιν, αὐξάνει τὸ θάρσος
καὶ τὴν ἀνδρείαν, ἐπιστήμην, εἰς ὀλίγα λόγια,

Ὅσοι δὲ εὐρίσκεισθε διατκορωισμένοι εἰς τὴν
Ἑλλάδα, μέρος μὲν δράμιζε μὲ προθυμίαν καὶ
γρηγορότητα εἰς τὴν Αἴγυπτον, διὰ τὰ αὐξήσετε
τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀδελφῶν σας. Ὑποπρήσατε τὰς
Γάλλους μὲ προθυμίαν, προσφέρετε εἰς αὐτοὺς
τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα. Βοηθήσατε μὲ τὰ κα-
ράβια, μὲ τὰς χεῖρας, μὲ τὰς καρδίας, καὶ μὲ
τὴν ζωὴν σας αὐτὴν, ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ, τὰς
φίλους τῶ Ἑλληνικῆ γείρας, εἰς τὴν παντελῆ τῆς
Αἰγύπτου κατάσχεσιν, τῆς ὁ ποίας ἡ ἐλευθερία
εἶναι τῆς Ἑλλάδος ὅλης κοινὴ σωτηρία. Εἰς τὴν

Αἴγυπτον, ἐφ' ἧ ἡμαυρώθη τῶν Ἀθηνῶν ἡ
δόξα, κατέφυγον αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι, καὶ
ἀνέζησαν πάλιν τὸ δεύτερον οἱ Γραικοὶ, συστή-
σαντες ἀκαδημίας, συναθροίσαντες βιβλιοθήκας
θαυμασὰς; τὰς ὁποίας ἔπειτα κατέκαυσαν οἱ
ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, οἱ σημερινοὶ τύραννοι
τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ πάλιν
ἐς ἀναφθῶσι τὰ φῶτα, τὰ ὁποῖα ἔχουσι νὰ
φωτίσων καὶ τρίτον τὴν Γραικίαν. Τὸ δὲ λοιπὸν
μέρος μείνατε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξωπλισμένοι,
καὶ ἔτοιμοι νὰ δεχθῆτε τὴν ἐλευθερωτικὴν τῆς
Ἑλλάδος τὴν Γάλλων, καὶ τὴν φίλων τῶν

Πολεμήσατε λοιπὸν, ὧ μεγαλόψυχα καὶ γενναῖα τέκνα τῶν Παλαιῶν Ἑλλήνων, ὅλοι ὁμῶς ἐνωμένοι τὰς βαρβάρους τῆς Ἑλλάδος τυράννας. Ὁ κόπος εἶναι μικρὸς παραβαλλόμενος μὲ τὴν δόξαν, ἢ ὁποῖα θέλει σᾶς ἐξισώσει μὲ τὰς Ἡρώας τῆ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Παλαιῶν, τῶν Θερμοπυλῶν, τὰς ἀκαταμάχητους προγόνους σας. Ἀλλὰ τί λέγω θέλει σᾶς ἐξισώσει; Τῶν Τέρκων ὁ διωγμὸς ἀπὸ τῆν Ἑλλάδα θέλει σᾶς καταστήσει ἐνδοξοτέρους καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς Μιλτιάδας, τὰς Θεμισοκλέας, τὰς Λεωνίδας· ἐπειδὴ εὐκολώτερον εἶναι νὰ ἐμποδίσῃ τις τὴν ἀρχὴν τὸν ἐχθρὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κατοικίαν τε, παρὰ τὸ νὰ τὸν διώξῃ ἀφ' ἑαυτοῦ χρόνος πολλὰς ρίζωθῇ εἰς αὐτήν.

τὰ δεσμάτων. Ἀλλὰ σπυλαγχνίσθητε τὸν ἥσυχον
Τῦρκον, ὅστις ζηλεῖ τὴν σωτηρίαν τε καὶ τὴν φυ-
γὴν, ἢ εὐαρεσλεῖται νὰ μένη εἰς τὴν Ἑλλάδα,
ὑπολασόμενος εἰς νόμους δικαίους, καὶ γευόμενος
καὶ αὐτὸς τὰς καρπὰς τῆς ἐλευθερίας, καθὼς οἱ
Γραικοὶ, καθὼς καὶ αὐτοὶ τῆς Αἰγύπτου οἱ
Τῦρκοι. Ἄς ἦναι ἡ ἐκδίκησις ἡμῶν φοβερὰ,
ἀλλ' ἄς γένη με δικαιοσύνην. Ἄς δείξωμεν εἰς τὸ
ἄγριον τῶν Μισσλμάνων γένος, ὅτι μόνη τῆς
ἐλευθερίας ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὄχι ἡ δίψα τῆ φόνου
καὶ τῆς ἀρπαγῆς μᾶς ἐξώπλισε τὰς χεῖρας. Ἄς

...χρηστικῶς ἀνείρεται, ἢ σφοδρῶς ἐκλόνησεν.
Αὐτὸς ὁ κοινὸς τῶν Τούρκων λαὸς, βεβαρυμένοι
ἀπὸ τὸν ἀνυπόφορον τῆς δουλείας ζυγὸν, ὀλίγον
θέλωσι φρονίσει διὰ τὸν κρημνισμὸν τῆς τυραννῆς.
Τέλος πάντων καὶ αὐτοὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυ-
τικῆς Τουρκίας οἱ σαράπαι, οἱ ὁποῖοι καὶ τῶρα
ἄρχισαν νὰ καταφρονῶσι τὰς προσλαχὰς τῆς Σουλ-
τάνης, θέλω ἐπιλαχύνει τὴν πλῆσιν τα. Ὁ λα

ΟΙ ΠΕΡΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ: ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

- Ο Κοραής «μετακενώνει» μια αντίληψη του ελληνισμού ερήμην των Ελλήνων.
- Η επαφή του με την «παράδοση» του ελληνισμού διαμορφώνεται μέσα από τα πρότυπα του ευρωπαϊκού διαφωτισμού – κυρίως στην περίοδο του Άμστερνταμ. Μετακενώνει την αντίληψη που έχουν οι «άλλοι» για «μας».
- Η θρησκευτικότητα (Χριστιανισμός) ως στοιχείο επείσακτο δεν αποβλήθηκε ποτέ από τον Κοραή (άλλωστε θα έκανε τη διδασκαλία του ανεδαφική και αποκρουστική στο λαό). Έγινε όμως προσαρμογή της σε πρότυπα ευρωπαϊκά → κατάφαση σε επίπεδο λογικής. Θεωρήθηκε χρήσιμο ηθικό στήριγμα της κοινωνικής ζωής.
- Κρινόμενος με ανθρωπιστικά – ανθρωποκεντρικά κριτήρια ήταν Χριστιανός.

- Ενσυνείδητη απόρριψη της παραδόσεως της πατρίδας του (της χριστιανικής ανατολής). Ο Κοραΐς της Σμύρνης έχει ευσέβεια των μισσιοναρίων της δύσης.
- Η θρησκευτικότητά του ταυτίζεται με την ηθική βελτίωση ως προαπαιτούμενο κοινωνικής ζωής, είναι λογοκρατική και διδάσκει «ό,τι ακριβώς και η αληθινή Πολιτική».
- Δεν κατανοεί την έννοια του μοναχισμού της Ανατολής, ως πνευματικού φαινομένου, αλλά και ταυτόχρονα εθνικού (ανάχωμα στους εξισλαμισμούς, ανάσχεση του αφελληνισμού).
- Ο Χριστιανισμός ως κοινωνισμός.

ΝΕΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ

- **Πατριαρχική – εκκλησιαστική ιδεολογία:** κατά βάση αντεπαναστατική.
- **Λόγοι:** οικουμενικός ελληνισμός, ανθρωπογεωγραφική διασπορά, θέση του πατριαρχείου στο οθωμανικό κράτος (προσοχή στη μεταφορά φεουδαρχικών αιτιολογήσεων που είναι επείσακτες). Πρόληψη για τη μεταφορά αντιθρησκευτικού μένους από τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό στην ελληνική παράδοση.
- **Φαναριωτική ιδεολογία:** Παραδοσιακή ως ένα σημείο, αλλά ελληνοκεντρική – εθνοκεντρική (εθνοκεντρικός οικουμενισμός). Υποκατάσταση της οθωμανικής εξουσίας εκ των έσω.

- **Λαϊκός στόχος της εθνεγερσίας:** Σύνθεση των δύο παραπάνω. Κινείται στην ιστορική συνέχεια του ελληνισμού («το ρωμαϊκό») με χαρακτηριστικά της γαλλικής επανάστασης περί ισότητας. (Δεν είναι τυχαίο που τοπικοί εκκλησιαστικοί φορείς και μοναστήρια συντρέχουν την επανάσταση και τους αγωνιστές.)
- Εκφραστής του λαϊκού στόχου της εθνεγερσίας ο Ρήγας. Ο οικουμενικός εθνισμός του Ρήγα εκφράζει το λεγόμενο ελληνορθόδοξο πολιτισμό. Το κάλεσμά του δεν είναι εθνοκεντρικό και εντοπίζεται σε μια ευρύτερη περιοχή, την περιοχή της Βυζαντινής Κοινοπολιτείας των Βαλκανίων. →

Ρήγας Βελεστινλής

- Εκφράζει την ελληνική κοινωνική σκέψη υπό το φως της Γαλλικής Επανάστασης.
- Ριζοσπαστισμός, μαχητική αναζήτηση πολιτειακής αλλαγής. (αιτία η απογοήτευση από τη ρωσική πολιτική μετά τη λήξη του ρωσοτουρκικού πολέμου 1788-1792 και η χρεωκοπία της ελπίδας στη φωτισμένη απολυταρχία ως δυνατότητα αλλαγής)
- Γνώστης της σύγχρονης του κοινωνικής πραγματικότητας – μεγάλωσε μέσα στην ελληνική αγροτική κοινωνία.

Πρότεινε:

- ένα πρόγραμμα πολιτισμικής αλλαγής, εμπνευσμένο από τα πιο προωθημένα αιτήματα του Διαφωτισμού.
- Ριζοσπαστική αναδιάρθρωση της πολιτικής και της κοινωνίας με την επαναστατική ανατροπή των υπάρχουσών συνθηκών και την αντικατάστασή τους από μια νέα δημοκρατική τάξη πραγμάτων.

Φυσικῆς ἀπάνθισμα διὰ τοὺς ἀγχίνους καὶ φιλομαθεῖς Ἕλληνας, Βιέννη 1790.

- Εγκυκλοπαιδισμός
- Στόχος του να προωθήσει τη γνώση και να χτυπήσει τη δεισιδαιμονία.
- Πολιτισμική αλλαγή → ελευθερία

- Η νίκη της επιστήμης επί των δεισιδαιμονιών μπορεί να συντελεστεί μόνο όπου κυριαρχεί πνεύμα ελευθερίας. (Ο Κοπέρνικος, που ζούσε στο ελεύθερο βασίλειο της Πρωσίας μπόρεσε να εκφραστεί ελεύθερα πάνω στο ηλιοκεντρικό κοσμοείδωλο, σε αντίθεση με το Γαλιλαίο).
- *“Οποιοσδήποτε ελεύθερα συλλογάζεται, συλλογάζεται καλά.”*

ΦΥΣΙΚΗΣ

ἈΠΑΝΘΙΣΜΑ

Διὰ τὰς ἀγχίνους καὶ φιλομαθεῖς Ἑλλήνας,
Ἐκ τῆς Γερμανικῆς καὶ Γαλικῆς διαλέκτου ἑρμηνεύειν

Παρά τῃ

Ῥ Ἡ Γ Α

ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΪ ΘΕΤΤΑΛΩΤ.

Οὗτινος ἀναλώμασιν ἐξεδόθη, πρὸς ὠφέλειαν
τῶν ὁμογενῶν.

ἘΝ ΒΙΕΝΝῃ.

Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τῆς Εὐγενῆς ΤΡΑΪΤΝΕΡ.

1 7 9 0.

Ὅλοι ἐκεῖνοι ὁποῦ θεωροῦν τὴν παλαιὰν γραφὴν ὡς βιβλίον νόμου, λέγουν πῶς ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν. Πλὴν ἓνας Ἰταλός, Γαλιλαῖος ὀνόματι εἶδε τὰ ἄτοπα αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, καὶ εἶπε πῶς στέκεται μὲν ὁ ἥλιος, τρέχουν δὲ οἱ πλανῆται τρυγύρω του.

Ἐπρεπε ὅμως νὰ φύγη, διὰ νὰ μὴν καταντήσῃ εἰς τὴν ἁγίαν Ἰνκιζιτζιόνε, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι ἐλπίς ἀφοῦ πέση νὰ γλυτώσῃ τινὰς, καθὼς μήτε καὶ ἀπὸ τὴν φωτίαν.

“Υστερον ἀπ’ αὐτὸν ἐσηκώθη Νικόλαος ὁ Κοπέρνικος
Προυσιάνος εἰς ἓνα τόπον, ὅπου βασιλεύει ἡ
ἐλευθερία καὶ ὅπου ἔχει κῦρος τὸ γνωμικὸν τοῦ Χάλερ
ὁποῦ λέγει «Ὅποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται
καλά». Αὐτὸς ὁ Κοπέρνικος βλέπωντας πῶς δὲν εἶχε νὰ
φοβηθῆ τὴν ἁγίαν Ἰνκιζιτιζιόνε, ἢ τοὺς ἱεροὺς
κεραυνοὺς τῶν ἀφορισμῶν τοῦ ἁγίου θρόνου τοῦ
Πάπα, ἔφερεν εἰς ἔκβασιν τὴν ιδέαν τοῦ σοφοῦ Ἰταλοῦ.
Ἄφησε τὸν ἥλιον νὰ ἠσυχάσῃ κομματί ὑστερον ἀπὸ
ἓνα τόσο πολυχρόνιον κόπον, καὶ ἔκαμε τὴν γῆν καὶ
τοὺς πλανήτας νὰ τρέχουν τρυγύρω του.

Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, Βιέννη 1790.

- Ιστορίες ερωτικού δεσμού μεταξύ νέων διαφορετικής κοινωνικής προέλευσης.
- Απελευθέρωση των συναισθημάτων → ανατροπή της κοινωνικής πραγματικότητας.
- Ηθική διαμαρτυρία κατά των κοινωνικών συμβάσεων

- **Θούριος:** «Βούλγαροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι (υπάρχει και η παραλλαγή: Σέρβοι) και Ρωμηοί, αράπηδες και άσπροι, με μια κοινή ορμή, για την ελευθερίαν να ζώσωμεν σπαθί».
- **Σύνταγμα (Ρήγα):** άρθρο 1. «Η Ελληνική Δημοκρατία είναι μία, μ' όλον οπού περιλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα έθνη και θρησκείας». → οικουμενικές βλέψεις και όχι εθνικιστικές.
- άρθρο 7. «Ο αυτοκράτωρ λαός είναι όλοι οι κάτοικοι του βασιλείου τούτου, χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας ή διαλέκτου, Έλληνες, Αλβανοί, Βλάχοι, Αρμένιοι, Τούρκοι και κάθε άλλο είδος γενεάς». → Η ανεξιθρησκία προέρχεται από την διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου της αμερικανικής και γαλλικής επανάστασης, ενώ η οικουμενική αντίληψη απ' το Βυζάντιο. Η ταύτιση του ελληνικού στοιχείου με το Βυζάντιο (Ρωμιοσύνη – ρωμ. αυτοκρατορία) προέρχεται από τον καταλύτη του βυζαντινού πολιτιστικού παραδείγματος, τον ελληνισμό.

<https://www.slideshare.net/slideshow/ss-45852631/45852631#6>

- (Υπενθυμίζω ότι οι άλλοι βαλκανικοί λαοί, παρά τους δεσμούς με την οικουμενική ορθοδοξία «δεν τόλμησαν» να υιοθετήσουν αυτό το υπόδειγμα ανεξαρτησίας, καθώς έβλεπαν το ελληνικό στοιχείο να διολισθαίνει στον εθνισμό, παρασυρμένο από την ηγεμονική του θέση στον μεσαιωνικό κόσμο, αλλά και υπό την επίδραση του διαφωτισμού.)
- Προς τη συμβατική κρατικοεθνική ενότητα ήταν αντίθετη και η ιδεολογία των «συντηρητικών» κύκλων του μοναχισμού (γνωστών ως Κολλυβάδων). Αυτοί υποστήριζαν περισσότερο την Ορθοδοξία ως ενοποιητικό παράγοντα του ελληνισμού, που άξιζε περισσότερο από μια ελευθερία σε λάθος πρότυπα. Γι' αυτό και ως φορείς μιας διαφορετικής (εχθρικής προς το διαφωτισμό) ιδεολογίας, διώχθηκαν απηνώς από τη βαυαροκρατία.

**ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΑΛΗΘΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ,**

**Ἡ
ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΙΣ**

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΡΑΛΟΓΟΝ ΖΗΛΟΝ
ΤΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙ ΑΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟ ΗΜΕΤΕΡΟΝ ΓΕΝΟΣ
ΑΝΟΗΤΩΣ ΟΙΚΤΕΙΡΟΝΤΩΝ.

ΤΟΥΤΟΙΣ ΠΡΟΣΕΤΕΘΗ

ΚΑΙ

*Παράιτους πρὸς τοὺς ἀδελφὸς πέμποντας
εἰς Εὐρώπην τοὺς παῖδας.*

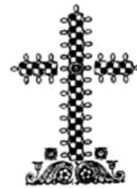
Ἄμφότερα συγγραφέντα

ὑπὸ

ΝΑΘΑΝΑΗ ΝΕΟΚΑΙΣΣΑΡΕΩΣ

τοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει ἠσυχάζοντος.

.....
ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.
.....

ΕΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΙ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ»

1866.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΙΣ.

ΑΠΗΓΔΗΣΑ πλέον ἀκούων δεηνεκῶς καὶ ἀναγινώσκων τοὺς περὶ τοῦ Ἡμετέρου Γένους οἰκτισμοὺς, ὡς ἀμαθοῦς δῆθεν ὄντος καὶ ἀγεύστου τῆς ἐκ τῆς ἡ ἀνθρωπίνης λεγομένης φιλοσοφίας, ἧς τὴν γνωριμίαν καὶ τὴν ἀγάπην πειρῶνται νὰ πορίσωσιν ἡμῖν οἱ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ὁμογενεῖς λόγιοι. Πάντες σχεδὸν ὡς γνωστὸν οἱ φοιτήσαντες εἰς εὐρωπαϊκὰς ἀκαδημίας καὶ γνωρίσαντες ἐκ τούτου τὴν τοσαύτην τῶν ἐκεῖ φιλοσόφων πληθύν, ὅποση ἴσως οὐδὲ τῶν ἰδιωτῶν παρ' ἡμῖν ἀνθρώπων εἶνε ὁ ὄχλος, οἰκτεῖρουσιν ἅμα ἐπανελθόντες τὸ Ἡμέτερον Γένος, καὶ τοιαύτην ὑπὲρ αὐτοῦ ἐντείνουσιν ὀδυρμολογίαν οἱ μὲν ἐκ στόματος, οἱ δὲ καὶ ἐν τοῖς προλεγομένοις τῶν παρ' αὐτῶν ἐκδιδομένων βιβλίων, ὥστε καὶ τυφλὸν καὶ σκοτεινὸν καὶ ἐλεεινὸν καὶ μυρίων ἄξιον ἀποκαλοῦσιν αὐτὸ δακρύων, ἅτε δὴ ἀμοιροῦν τῆς θύραθεν ταύτης σοφίας. Καὶ ταῦτα μὲν ἀληθῶς ὑποφαίνουσι ζῆ-

Φρίττω ἀληθῶς καὶ ἀπορῶ, ἀφ' ἑνὸς τὴν σημερινὴν τῆς Εὐρώπης κατάστασιν ἀναλογιζόμενος, καὶ ἀφ' ἑτέρου τοὺς ἡμετέρους τούτους βλέπων, οὕτως ἀκρατήτως πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς φερομένους, τοὺς μὲν ἐμπορίας χάριν, τοὺς δὲ φιλοσοφίας, ἢ θεολογίας. Φρίττω λέγω καὶ ἀπορῶ, διότι ἤτο πατε, ὅτε οἱ Ἀνατολικοὶ ἡμεῖς ἐφοβούμεθα περὶ τῶν ἀπερχομένων εἰς Εὐρώπην μὴ τυχόν δυεῖν πάθωσι. Θάτερον, ἢ ἀπολέσωσι τὴν σωφροσύνην αὐτῶν, ἢ ἐπηρεασθῶσιν ὑπὸ τοῦ Λουθηροκαλβινισμοῦ ἢ Λατινισμοῦ. Τὴν σήμερον ἀμφοτέρωτα ταῦτα λογίζονται ἐλάχιστα καὶ οὐδὲν πρὸς τὸ ἔσχατον καὶ ἀκρότατον τῶν κακῶν, τὴν ἀθείαν, ἣν πρῶτοι οἱ Γάλλοι ἔστερξαν ἀποδιοπομπισάμενοι κοινῇ τὸν Χριστιανισμόν, παρ' οὗ καὶ Χριστιανοὶ πρὸ τούτου καλούμενοι οὐδὲν ὠφελοῦντο. } Τὰ δὲ ἄλλα

φόβος μή τι πάθωσιν· (ἀπελθόντες δὲ ἔπειτα καὶ πα-
θόντες τὰ ἀνίατα, καυχῶνται ἐπὶ τῇ ἐλεεινῇ αὐτῶν
διαστροφῇ φάσκοντες ὅτι εὐτύχησαν ἢ ἀπαλλαγῶσι
τῶν δεισιδαιμονιῶν, δεισιδαιμονίας οἱ καχοδαίμονες
ἀποκαλοῦντες τὰς νενομισμένας νηστείας, τὰς προς-
ευχὰς καὶ τὴν λοιπὴν εὐλάβειαν τὰ ἀχώριστα ταῦτα
σημεῖα καὶ καθήκοντα τῶν εὐσεβούντων Χριστιανῶν.)

μοίων αὐτοῖς δεισιδαίμονες. (Οὗτοι ἀπέρχονται ἵνα
ἐπισκεφθῶσι καὶ ἱστορήσωσι τὰς πατρίδας καὶ τὰς
Ἀκαδημίας, ἀφ' ὧν ἀνέλαμψαν τὰ θαύματα τῆς φύ-
σεως, οἱ Γάλλοι, Καρτέσιος, Ἀμήτριος, Ρουσσώ,
Βολταῖρος· οἱ Ἄγγλοι Κόλλινσων, Βουλστῶν, Νεύ-
των, Τολάνδος καὶ οἱ λοιποὶ Λειθνίτιος, Σπινόζας,
Σχελίγγιος, Ἐγκελος, Μαλεβράγχης, Φίκτης κλπ.

Anthony Collins
Thomas Woolston
John Toland

Οήματα, τὰ καλὰ δὴλα δὴ γραμματικά. Περὶ ταῦτα λαιπὸν μόνα δεῖλουσι νὰ καταγίνωνται οἱ ἡμέτεροι νέοι προσμένοντες τασοῦτον χρόνον, ἐφ' ὅσον θὰ δυναθῶσι νὰ ἐπιγιγνώσκωσι τὰ τῶν παλαιῶν διδασκάλων συγγράμματα, μηδὲ νὰ φοιτῶσι καὶ ἀποφοιτῶσιν ὅσον τάχιον μηδὲν τὸ παράπαν ὡς τὰ πολλὰ ὠφελούμενοι. Μετὰ τὰ γραμματικά οἱ ἐφιέμενοι καὶ μεγαλειτέρων μαθημάτων δύνανται ν' ἀκροασθῶσι καὶ τῶν λεγομένων σχολαστικῶν τῆς Λογικῆς, τῆς Μεταφυσικῆς, τῆς Θεολογίας, τῆς Ῥητορικῆς ἥτις, οὐκ οἶδ' ὅπως παραμελεῖται σήμερον κακῆ μοίρα,

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

71

εἰ καὶ εἶνε οὐ μόνον χρήσιμος ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖα τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ταῦτα εἶνε τὰ χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα μαθήματα, ὧν χάριν μάλιστα οὐδεμία ἀνάγκη νὰ μεταβαίνη τις εἰς Εὐρώπην παρακινδυνεύων περὶ τῶν ὄλων, ἀφ' οὗ εὐδοκία Θεοῦ ὑπάρχουσι καὶ ἐν Ἑλλάδι οἱ ταῦτα διδάσκοντες οὐκ ὀλίγοι (1). Ἀλλ' ἐπειδὴ πι-

Α Δ Ε Ξ Ι Ι

ΦΑΡΜΑΚ

ΗΤΟΙ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ.

ΣΥΝΤΕΘΕΝ

ὑΠΟ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ τοῦ ΠΑΡΙΟΥ.

Τύποις δὲ ἐκδοθὲν

Ἐπιμελεία τοῦ Διδασκάλου

ΣΑΜΟΗΛ τοῦ ΕΞ ΑΝΔΡΟΥ.

Δαπάνη δὲ τῶν φιλοχρίστων

ΙΩΑΝΝΟΥ καὶ ΗΛΙΑ

ΕΝ ΛΕΙΨΙΑ.

Παρά τῆς Βραϊτκόπφ καὶ Ζητελ.

1818.

ὁ λόγος ἀλεξίκακον τοῦτο πόμα ἐπεξηγήσει
ταῦτα. Ἀπὸ ἐκ πρώτης ὄψεως εἰσελθὼν ἄχρι
τοῦ ἐσωφάγου τῶν φιλολόγων, οἷόν τι βότα-
νον ὁμολογουμένως ἐπιθεραπευτικὸν διὰ τῶν
ἀποδείξεων, μέλιτι τῶν ἁγίων γραφῶν με-
μιγμένον, τοὺς μὲν ἀσθενῶς περὶ τὴν Χρι-
στιανικὴν πίστιν, καὶ ἀσπασίως εἰς τὸν Βολ-
τερισμὸν, ταῦτὸν εἰπεῖν ἀθεΐσμὸν, ἐνρυσκο-
μένους, μετὰ τὴν ἀηδίαν τοῦ στομάχου, καὶ
εἰς ἐμετὸν, εὖ οἶδα, κινήσει. (ἀλλ' εἶθε διὰ
τῆς θείας μεταβολῆς, καὶ εἰς ἐπιθεραπείαν ἐν
λόγῳ τῆς ἐνεργείας τῶν σωματικῶν βοτάνων).
τοὺς δ' εὐσεβεῖς πιστοὺς, μάλιστα τοὺς ἀμα-
θεστέρους, καὶ ὑπὸ τῶν Βολτεριστῶν κλονι-
ζομένους ἐπιστηρίζει ἰσχυρῶς ἐν λόγῳ προφυ-
λακτικῶν, καὶ ἰαματικῆς δυνάμεως. Ἐν τού-

ἈΠΟΛΟΓΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

Συντεθεισα μὲν Ἀνωνύμως ὑπό-
τινος Θεοσεβοῦς καὶ ὀρθοδόξου
Χριστιανῶ εἰς ὠφέλειαν τῶν
ὁμογενῶν.

Νῦν δὲ τὸ δεύτερον τύποις ἐκδοθεῖσα, Διὰ
Φιλοτίμου δαπάνης τινός Φιλοχρίστου καὶ
εὐσεβοῦς Χριστιανῶ.

Ἐν Δραβία τῆς Σαξωνίας

Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Νάυμπερτ.

Αωε.

1805.

τῷ ἄδῃ, με σκοπόν καὶ ἀπόφασιν νὰ ἐξαπλώ-
σῃ πανταχῶ, τὴν θνητοψυχίαν, τὴν ἀσέβειαν,
τὴν ἀθείαν, προβάλλοντες μὲν εἰς τὰ πλήθη
τὸ ψευδώνυμον ὄνομα τῆς λιμπερτᾶς, ἡγῶν
ἐλευθερίας, σπέρνοντες δὲ ἅπῃ φθᾶσιν, φθο-
ρᾶς, ἀφανισμοῦ, λεηλασίας, ἀκαταστασίας,
καὶ ἀρπαγᾶς· ὦχ, τί νὰ εἰπῶ; καὶ τί νὰ βοή-

ἐμφιλοχωρεῖ, ζήλω θεῷ κινούμενος, διὰ καὶ
προξενήσω κάποιαν ὠφέλειαν εἰς τὰς Ἀδελφούς
μᾶς χριστιανὰς, ἐσύνθεσα τὸ βραχὺ τῆτο βι-
βλιάριον, κατὰ τῶν ἀθεωτάτων λιμπερτίνων,
τρόπον τινὰ ὡσάν ἓνα προφυλακτικὸν ἰατρικόν,
εἰς ἐκεῖνας ὅπῃ θεῷ ἐλέει ἀκόμα δὲν ἔπιον τὸ
βολταιρικὸν φαρμάκι. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς Χρι-

ΚΦ. α. Περὶ ἐλευθερίας, ἐν ᾧ δεικνύται,
ὅτι οἱ Ἄιθρωποι ἔτε γεννῶνται, ἔτε εἶναι εἰς
τὸν κόσμον ἐλεύθεροι.

Ἄγκαλὰ καὶ εἶναι ἄλλα τὰ κυρίως αἰτία,
ὅπῃ ἐγκρέμισαν εἰς τὴν ἀσέβειαν τὸ γένος τῶν
Γάλλων, ἐπειδὴ ὁμως διὰ τὴν συστήσαν τὴν κοσμι-
κὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα, ἔδειξαν καὶ δείχ-
νεν τόσην λύσσαν, ὥστε ὅπῃ φαίνεται ὅτι δι' αὐτὴν
καὶ μόνην μὲ κοινήν βελήν καὶ ψῆφον ἀπέβαλ-
λον ἐξολοκλήρως τὸν Χριστὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν,
καὶ τὰ βιβλία τῆς Χριστιανισμῶς, διὰ τῆτο ἐγὼ
εὐρίσκω εὐλογον νὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον τὴν πο-
λυθρύλλητον τῆτην ἐλευθερίαν, ἥγαν ἂν δίδω-
ται μία τοιαύτη ἐλευθερία εἰς τὸν κόσμον καὶ

Ἡ ἐλευθερία λοιπὸν εἶναι δύο λογίων, ἢ
μία εἶναι τῆς ψυχῆς, ἢ ἄλλη τῆ σώματος·
ἐξετάζοντες δὲ καὶ εἰς τὰ δύο τὴν φύσιν τῆς
ἐλευθερίας, εὐρίσκομεν καὶ εἶναι ἢ ἀδελφισύνη,
ἢ γὰρ τὸ νὰ μὴ γνωρίζῃ τινὰς καμμίαν ἐξουσίαν
ἐπάνω εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆ, εἰδὲ ἀπὸ ἄλλου νὰ
προσάζηται. Ἄλλ' αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ εἶναι μόνος
Κύριος καὶ ἐξουσιαστὴς εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆ, καὶ
ὄχι ἄλλος κανένας εἰς τὸν κόσμον. Καὶ λοιπὸν
ὅταν τὸ εἶναι τῆς ἐλευθερίας εἶναι τοιῦτον, ὥστε νὰ
μὴν ὑπόκηται εἰς κανένα δεσπότην ὁ ἄνθρωπος,
ἐγὼ ἀπόφημι, ἦτοι ἀρνῶμαι τοῖς ὅλοις τὸ καθολικὸν
δόγμα ἐκεῖνο τῶν ἀφρονεσάτων ἀθέων, ἕτι
δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται εἰς τὸν κόσμον
ἐλεύθεροι, μάλιστα καὶ λέγω, καὶ διίσχυρίζομαι,
καὶ ἀποδεικνύω, πῶς δὲν δίδεται εἰς τὸν
κόσμον μία τοιαύτη ἐλευθερία, ἀλλὰ καὶ γεν-
νῶνται καὶ ζῶσιν εἰς τὸν κόσμον κατὰ πολλὰς
τρόπους ἄλλοι οἱ ἄνθρωποι· καὶ παρευθύς, διὰ

ἐκεῖνο, ὅτι καὶ εἰς τὰ πολιτικά λοιπὸν μοναρχικὴ πρέπει να εἶναι ἡ διοίκησις τῶν πόλεων, κατὰ μίμησιν δηλαδὴ ἐξαιρέτως τῆ παμβασιλείως τῶν ὅλων Θεῶ· καὶ ὅτι ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία, ὅταν ὁ μοναρχὴς δὲν εἶναι τύραννος, ἀλλὰ καὶ εἰς τῆς κειμένης ὑποτάσσεται νόμῳ, καὶ συμβῆλιον ἀνδρῶν σοφῶν καὶ χρηστῶν ἔχει πλησίον τῆ (ὅτι μόνον τῆ Θεῶ εἶναι τὸ ἀπειρόσοφον) εἶναι ἡ ἀρίστη καὶ σωσικωτάτη διοίκησις. Τῆτο λέγω τὸ ΚΦ. ἀγκαλὰ καὶ νὰ ἦτον ἀκόλυθον, ἐγὼ ὅμως τὸ ἀφῆνω εἰς τὸν ἠθικὸν φιλόσοφον, ἐκεῖνος ὡς εἰδήμων καὶ τρίβων τῶν πολιτικῶν ἄς τὸ προσθέσῃ, καὶ ἄς τὸ πλετίσῃ καὶ μὲ ἄλλα πολλὰ

Τώρα ἐγὼ αἰσθάνομαι εἰς τὸν ἑαυτὸν μὲ ἀκροτάτην δυσκολίαν τὴν λογιῆς νὰ παραστήσω τὴν δαλίαν τῆτην, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτοὶ ἑαυτῶς οἱ ψευδολιμπερτῖνοι καθυπέβαλαν, τὴν νὰ εἰπῶ; καὶ τὴν νὰ ἐπαριθμήσω, διὰ νὰ περιγράψω, καθὼς πρέπει τὴν ἀθλίαν τῶν κατάστασιν; Δύω ὥρας μὲ τὸ ὠρολόγιον, ἐκράυγαζον, λιμπερτὰ, λιμπερτὰ — — — ὅταν μὲ τὴν γκιλωτίναν ἔκοψαν τὴν κεφαλὴν τῆ βασιλέως τῶν· πᾶ ἔμεινε, πᾶ θεωρεῖται, καὶ περιορίζεται, ἢ τόσον πολυφῶνος, καὶ μέχρι τῆ ἔρανῃ ἀκροθεῖσα αὕτη λιμπερτὰ, ἐλευθερία; εἰς μόνον τὰ σώματα, μόνον, μόνον τὰ σώματα τῶν φραντζέζων ἔμειναν ἐλευθεροί; ἤγαν ἀβασίλευτα, ἀνεξαρτήτως, καὶ ἀνυπότακτα ἀπὸ ἀνθρωπίνην κυριότητα, ἤγαν, ὁ ἐσχηματισμένος καὶ μεμορφωμένος πηλός· τὸ ὠραιολίσιον ὑποκείμενον τῆς φθορᾶς

νάσασιν· ἀλλὰ τέλος πάντων, ἡ μανία, ἡ
λύσσα, ὁ ἐνθουσιασμός τῆς λιμπερτᾶς, ἀπο-
φασίζει ἀποσασίαν πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας,
ὃ μόνου ἐπιγέει, ἀλλὰ καὶ ἕρανίς, καὶ τί; (λέγει)
ἡ γραφὴ ἐμποδίζει; ἔτε Καίσαρα, ἔτε Θεόν, ἔτε
ἡγεμόνας, ἔτε Ἀποσόλους. ἔτε νόμους, ἔτε ἀρ-
χοντας, ἔτε εὐαγγέλια. ἔξω προφῆται. ἔξω
ἀπόστολοι. ἔξω εὐαγγέλια. ἔξω Χριστός. ἔξω
Θεός. ἀντὶ τούτων, ὡς ἔλθη, ὡς παρρησιασθῆ
εἰς τὸ μέσον ὁ σοφώτατος Βολταίρ, ὁ συνειδή-
ματος ῥασιών, ὁ Ἀμήτριος, ὁ βοουλιών, ὁ Ὀνι-
σάντης, ὁ Κόλινσος, οἱ ἄριστοι καὶ ἐξαίρετοι
πολιτικοί. ἔτσι καὶ οἱ παρόμοιοι μετ' αὐτοῦ, ἀπὸ

Φάσμα προσωρινόν, ταύτῳ εἰπεῖν ἔδεν; ἔπειτα
διὰ τὸ μὴ λέγωνται τάχα ἄθεοι, κηρύττεισιν πῶς
Φρονῆσιν ἓνα ὑπέρτατον ὄν, μίαν πανύψιστον

ἔσιν. Καὶ δημοσίαν ἐρετὴν ἐνομοθέτησαν τῷ
ὑπερτάτῳ ὄντι, εἰς τὴν ὁποίαν δύναται τὰ
συνδράμεν ὅλα τὰ ἔθνη. ὅτι βέβαια κάθε

ΣΧΟΛΕΙΟΝ

ΤΩΝ

ΝΤΕΛΙΚΑΤΩΝ ΕΡΑΣΤΩΝ

ΗΤΟΙ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΗΘΙΚΟΝ

Περιέχον τὰ περίεργα συμβεβηκότα τῶν ὠραιότερων
γυναικῶν τοῦ Παρισίου, ἀκμαζουσῶν
κατὰ τὸν παρόντα Αἰῶνα.

Ἐκ τῆς

Γαλλικῆς διαλέκτου ἤεν πρῶτον μεταφρασθῆν

Παρὰ τοῦ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗ

ΘΕΤΤΑΛΟΥ.

Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας.

Ἐκ τῆς Τυπογραφίας

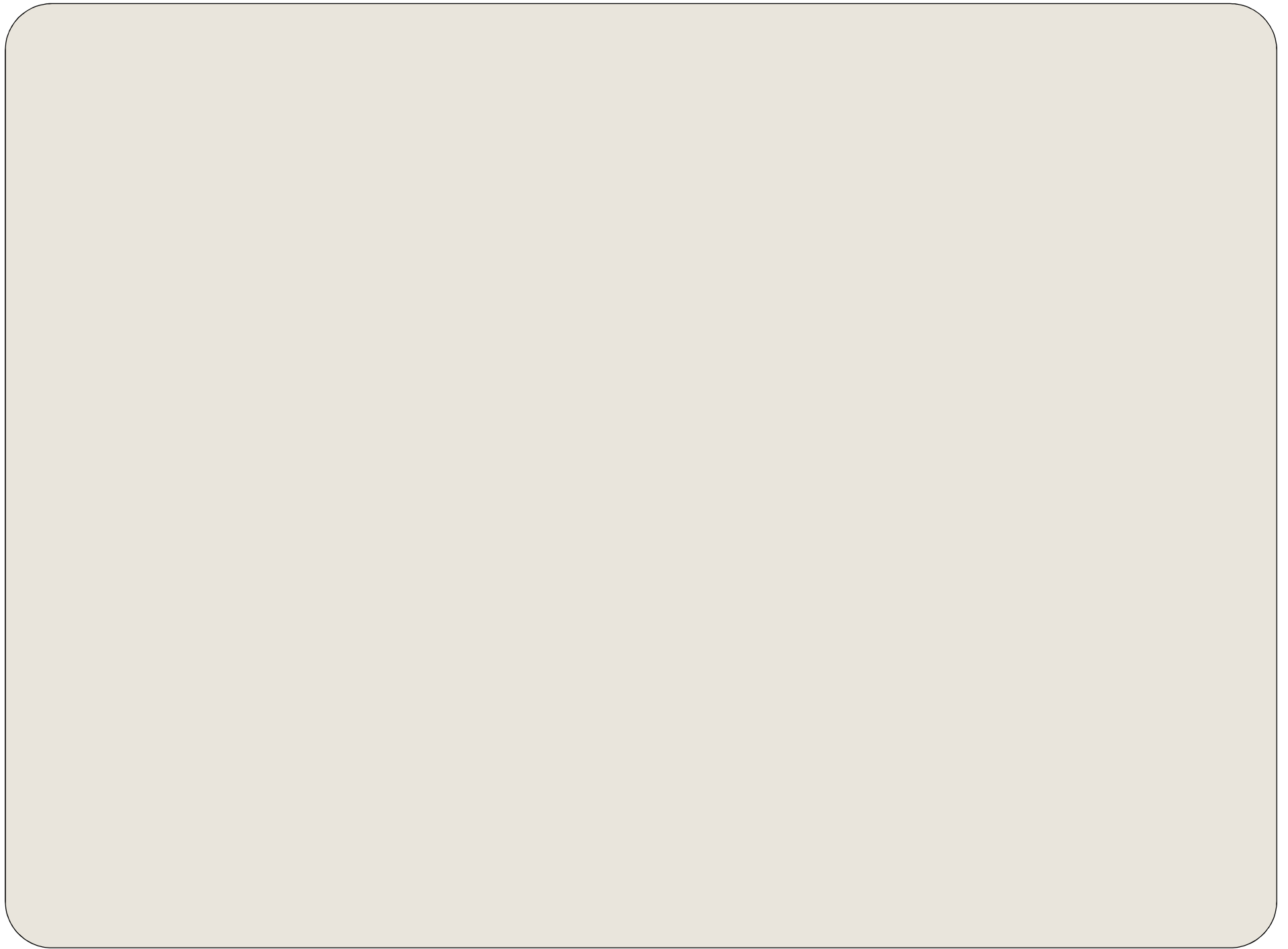
ΙΩΣΗΠΟΥ ΤΟΥ ΒΑΟΥΜΕΪΣΤΡΟΥ.

1790.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ δὲν παύουσι πάντοτε οἱ φιλοκατήγοροι νὰ ἐφευρίσκουν αἰτίας, διὰ νὰ ἐξασκοῦν τὴν γλῶσσαν τους, νομίζω ὅτι θέλουν μεμφθῆ καὶ ἐμὲ, πῶς ἔκλεξα ἐρωτικὴν ὕλην (πρᾶγμα ὅπου συνειθίζεται ἀπὸ κάθε τάγμα ἀνθρώπου τώρα εἰς τὸν αἰῶνα μας, καθὼς εἶναι γνωστὸν) ἐρωτικὴν λέγω ὕλην διὰ γύμνασιν τῆς φιλοπονίας μου, καὶ ὄχι ἄλλην. Ἀποκρίνομαι λοιπὸν, ὅτι οἱ ἐμπεριεχόμενοι τῷ παρόντι βιβλίῳ ἔρωτες, εἰς ὑπανδρείαν καταναυτοῦν, ἢ ὅποια εἶναι μυστήριον, καὶ ἄς μὴν πολυλογοῦν.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΗ vs ΚΡΑΤΟΣ

- Η «λύση» του εθνικού κράτους ήταν το οριστικό θάψιμο του οικουμενικού ελληνισμού και η βύθισή του στον επαρχιωτισμό και τη δορυφοριοποίηση. Μέσα στο διεθνές διπλωματικό παίγνιο βέβαια, ένα μικρό ελληνικό κράτος σε σύνδεση με την αρχαιότητα (αυτό ήταν το δομικό λάθος) ήταν έστω κάτι.
- Ποια η ιδεολογία των αγωνιστών;
- Σαφώς επηρεάστηκαν από τα κηρύγματα του διαφωτισμού, της γαλλικής επανάστασης και της αμερικανικής επανάστασης και είδαν την αλλαγή του κλίματος ως ανέλπιστο δώρο.

- Όμως σήκωσαν το βάρος του αγώνα για να πραγματώσουν την αντίληψη των ευρωπαϊκών δυνάμεων περί του ελληνισμού και της πνευματικής του παράδοσης; Ήταν αγώνας κατευθυνόμενος από πάνω;
- Γιατί στα πρώτα πολιτικά κείμενα των Συνελεύσεων έχει θέση η πίστη και η Εκκλησία; →
- γιατί κίνητρο του απλού επαναστάτη ήταν η αμφισβήτηση της ταυτότητάς του, δηλ. η πίστη και η Εκκλησία (αυτή ήταν η οικουμενική ταυτότητα του Έλληνα στην τουρκοκρατία) και όχι η καταπάτηση των ανθρωπιστικών ιδεωδών. Το αίτημα για κοινωνική δικαιοσύνη ακολουθεί (μέσα όμως στο γενικό πλαίσιο ύπαρξης και ταυτότητας).

- Κατά συνέπεια οι λαϊκοί αγωνιστές ξεκινούν πρώτα από την εμπειρία του βίου, το πολιτιστικό τους παράδειγμα και μετά πηγαίνουν προς την ιδεολογική διαμόρφωση, ενώ οι «λόγιοι» κάνουν το αντίστροφο. Ξεκινούν από την ιδεολογία του πνευματικού προσανατολισμού (εξευρωπαϊσμός – διαφωτισμός – μετακένωση).
- Η ίδρυση του πρώτου ελληνικού επαναστατικού κράτους τοποθετεί αμέσως το έθνος σε τροχιά εξευρωπαϊσμού. → Εγγυήτριες δυνάμεις, προστάτιδες. Περιφρόνηση των εμπειριών του τόπου (ακόμα και στον πόλεμο).

- Η πραξικοπηματική ανακήρυξη του αυτοκεφάλου (1833) είναι κυρίαρχης σημασίας για το έθνος – κράτος. → Εθνική Εκκλησία, ταύτιση έθνους και Εκκλησίας είναι ό,τι πιο αντιορθόδοξο και αντιοικουμενικό υπάρχει (σταδιακά μεταφέρθηκε και στη διασπορά).
- Ρωμαιοκαθολικός βασιλιάς, προτεσταντική αντιβασιλεία (για λόγους ισορροπίας των Μ. Δυν.). → Εισαγωγή νέων ιδεολογιών διοίκησης. Αδυναμία κατανόησης των αφετηριών των ελλήνων υπηκόων. Εκδυτικισμός της θρησκείας (χριστιανικός ωφελιμισμός, χριστιανικός κοινωνισμός = αποεκκλησιαστικοποίηση).
- Τα φιλελεύθερα και προοδευτικά συντάγματα του αγώνα αντικαταστάθηκαν από την ελέω Θεού απολυταρχία.

- «Προτεσταντική» κρατική θρησκεία, τύποις Ορθόδοξη, με άλλη στοχοθεσία: →
- πολιτεία παντοδύναμη για τις ανάγκες της επίγειας ζωής – κρατική (ελεγχόμενη) Εκκλησία με αρμοδιότητα μόνο στη θρησκευτική σφαίρα (μεταφυσική). Ο σκοπός της εθνικής ζωής τεμαχίζεται σε επίγεια και ουράνια σφαίρα, κοσμικό και ιερό.
- Το θρησκευτικό ένδυμα της πολιτείας συσκοτίζει την εκκοσμίκευση και κάνει την αλλαγή δυσδιάκριτη στους πολλούς. (Μητροπολίτες με στολές στη δημόσια ζωή – λόγω έλλειψης αστικού κοσμικού πρωτοκόλλου με κοσμική επιβλητικότητα, διατήρηση του συστήματος των ενοριών λόγω αδυναμίας διοικητικής οργάνωσης, εκμετάλλευση της Εκκλησίας για το φρονιματισμό των ηθών).

- Θεσμοποίηση της Εκκλησίας: από ενοποιητικός παράγων της ενιαίας κοινωνικής και πνευματικής ζωής γίνεται θεσμός (παράλληλα με άλλους). Και η ίδια η Ιεραρχία ξεγελιέται με προνόμια υποκατάστασης της αδύναμης κρατικής εξουσίας.
- Η διαφωτιστική επιδίωξη εξουδετέρωσης της αναγκαιότητας της Εκκλησίας (στην αυθεντική της μορφή) προσαρμόζεται στην κρατικοποίησή της ως θεσμού. → Αυτό φαίνεται ως μια επικράτηση της συντήρησης και της παράδοσης, ενώ είναι πλήρης διαστροφή των προϋποθέσεων της παράδοσης. Είναι μια άλλη Εκκλησία, κάτι άλλο, αλλότριο του εαυτού της.
- Επιβολή του ξενόφερτου κράτους σε όλο το φάσμα της εθνικής ζωής.

Η ΝΕΑ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

- Ο διαφωτισμός, ως ανθρωποκεντρισμός (ουμανισμός) του δυτικοχριστιανικού γνωσιολογικού μοντέλου κυριαρχεί παντού στην παιδεία και δια της παιδείας διεισδύει παντού στην κοινωνική ζωή. Τονίζουμε το «ξένο» γνωσιολογικό μοντέλο όχι με την έννοια του κακού, αλλά με την έννοια της αυτονομημένης λογικής → δημιουργείται μια προκατασκευασμένη (εν είδει εργαστηριακού πειράματος) κοινωνική και εθνική συνείδηση – ήδη από τα τέλη του 18ου αι., πρώτα στη διασπορά και μετά στην πατρίδα.
- Αυτό είναι φυσικό, αφού οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές προϋποθέσεις της ευρωπαϊκής διάνοησης είναι άλλες.

- Υπάρχει βεβαίως μια «ισορροπία» επιδράσεων, μια εκλεκτική πρόσληψη. Αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι η εθνική και κοινωνική ζωή οργανώθηκε από ξένους, πάνω σε ξένες προς το λαό βάσεις. Το κράτος λογίζεται μόνιμα εχθρικό.
- Ως προσαρμογή του ελληνικού διαφωτισμού μπορεί να χαρακτηριστεί ότι δεν είναι αντιθρησκευτικός (με τη γενική έννοια του όρου). →
- Στον ελληνισμό δεν υπήρξε το βάρος του πνευματικού απολυταρχισμού του πάπα.

- Ο ελληνικός λαός ήταν θρησκευόμενος και δεν θα ανταποκρινόταν στην απόρριψη θρησκευτικών στοιχείων. Η αντιθρησκευτικότητα μετατοπίζεται σε πιο αποδεκτούς δρόμους, όπως οι «δεισιδαιμονίες» (τις θέτω εντός εισαγωγικών γιατί κρίνονται από τη λογική και όχι το νου, χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπήρχαν) ή οι ηθικές ατέλειες του κλήρου και δι' αυτών προσπαθεί να διαχωρίσει το «κοσμικό» από το «ιερό», να επιβάλει την απολυτοποίηση της κοσμικής σφαίρας.
- Επιβάλλεται η «μετακένωση» και η «ανάμνηση», η στροφή προς την αρχαιολατρεία.
- Ο ελληνισμός δεν νοείται στην ολότητα και την ιστορική του συνέχεια. Τα χριστιανικά κείμενα της παράδοσης λαμβάνουν αξία όταν τονίζεται δι' αυτών η ταυτότητα του κλασικισμού.

- Η εξωτερική πρόκληση του Jacob Philipp Fallmerayer είναι καταλυτική: παρασύρει προοδευτικούς και συντηρητικούς. Ο φόβος της απώλειας του αρχαίου κλέους οδηγεί τους Έλληνες στην υπεράσπιση της αρχαίας καταγωγής του (αλλά και άλλους Βαλκανικούς λαούς, Δάκες, Ιλλυριούς, που προσπαθούν και αυτοί να αντλήσουν από την προγονολατρεία) →
- Επιπτώσεις στην παιδεία (αρτηριοσκληρωτική και προγονολατρική) και τη γλώσσα (γλωσσικό ζήτημα).

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

- **α) Στην πολιτική:** Ο πολιτικός βίος απομακρύνεται από την αυτοοργάνωση της κοινοτικής βάσης και εκφράζεται από τα κόμματα.
- Στην αρχή, ακόμα και τα ονόματά τους είναι ξενικά (ευθεία αναφορά στα συμφέροντα που προπαγανδίζουν).
- Μεταφορά του διεθνούς ανταγωνισμού στην Ελλάδα.
- Οι στόχοι τους είναι προετοιμασμένοι έξω. Ντόπια είναι μόνο η διαπλοκή και η πολιτική φιλοδοξία. Αργότερα γίνονται κόμματα αρχών, αλλά κανένα δε διαφωνεί με τον προσανατολισμό της χώρας.
- Οι αποφάσεις των κομμάτων λαμβάνονται σε στενό κύκλο, κυρίως από τον αρχηγό: μετασχηματισμός της κοινωνίας από πάνω.

- **β) Στη Θρησκεία:** Η θρησκευτικότητα δεν είναι τρόπος ζωής (Βυζάντιο – τουρκοκρατία), αλλά ιδεολογική (στοχαστική) μεταφυσική ανησυχία, με σαφείς κοινωνικούς στόχους: καλός πολίτης, καλός υπήκοος, ηθική προσωπικότητα με μετρήσιμο κοινωνικό αντίκρισμα. Θρησκευτική παιδεία χρησιμοθηρική, ατομοκεντρική θρησκευτικότητα, ηθικολογία, νοησιαρχική πρόσκτηση αρχών, θρησκευτικά καθήκοντα.

- **γ) Στον κοινωνικό βίο:** Σχολεία προτεσταντών και καθολικών μισσιοναρίων διδάσκουν τη μέλλουσα πολιτική ελίτ. → ξένοι μέσα στην ίδια τους τη χώρα, αναλαμβάνουν να την ποδηγετήσουν.
- Μεταμόρφωση της κοινότητας (λίκνο της πολιτικής ζωής και της αυτοοργάνωσης για αιώνες) σε πολιτικό πρόγραμμα κρατικής ιδεολογίας.
- Μεταφορά του φιλελευθερισμού του διαφωτισμού – έξαρση του κινήματος των ατομικών δικαιωμάτων σε έναν χώρο που δεν γνώρισε φεουδαρχία ή αριστοκρατία αστικού τύπου. (Η αστικότητα παρ' ημίν είναι δημογραφική έννοια)
- Κάθε τι ευρωπαϊκό ταυτίστηκε με τον εκπολιτισμό.